

IDENTIFISERING AV POTENSIALOMRÅDER FOR FUNN AV KVENSKE/NORSK-FINSKE BYGNINGER

Vestsiden av Lyngenfjorden
og indre del av Storfjord

Elin Rose Myrvoll, Sanne Bech Holmgaard og Alma Elizabeth Thuestad

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)

Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo

Telefon: 23 35 50 00

www.niku.no

Tittel Identifisering av potensialområder for funn av kvenske/norsk-finske bygninger Vestsiden av Lyngenfjorden og indre del av Storfjord	Rapporttype/nummer NIKU Rapport 91	Publiseringsdato 20.02.2018
	Prosjektnummer 1020755-02	Sider 36
	Avdeling Nordområde	Tilgjengelighet Åpen
Forfatter(e) Elin Rose Myrvoll, Sanne Bech Holmgaard og Alma Elizabeth Thuestad	ISSN 1503-4895 ISBN 978-82-8101-235-6	Periode gjennomført 2017/2018
	Forsidebilde Hottigården, Kåfjord kommune. Foto:Elin Rose Myrvoll	
Prosjektleder Elin Rose Myrvoll		
Prosjektmedarbeider(e) Sanne Bech Holmgaard, Alma Elizabeth Thuestad		
Kvalitetssikrer Stine Barlindhaug		
Finansiert av RIKSANTIKVAREN		
<p>Sammendrag</p> <p>Formålet med dette prosjektet har vært å utvikle en ut en metode som sammenstiller bygningsdata i SEFRAK-registeret over eldre bygninger med folketellinger og Friis' etnografiske kart for å identifisere bosetningsområder med potensial for funn av kvenske/norsk-finske bygninger. Det geografiske studieområdet er avgrenset til deler av Lyngen og Storfjord kommuner. Det ble identifisert til sammen 24 potensialområder. Av disse ble fem områder vurdert å ha et høyt potensial, mens ni områder hadde middels potensial for funn av slike bygninger. Det vurderes som sannsynlig at utvalgsmetoden som er benyttet i denne rapporten er relevant for å identifisere kvenske/norsk-finske bosetningsområder og bygninger også i øvrige deler av Nord-Norge som dekkes av Friis' etnografiske kart. Områder der samisk, kvensk/norsk-finsk og norsk bosetning finnes blandet, byr på flest utfordringer hva gjelder å skille ut potensialområder. En anbefaling vil derfor være at arbeidet med videre identifisering av kvenske/norsk-finske bygninger tar sikte på å benytte en helhetlig dokumentasjonsmetode som synliggjør bygningenes sammenhengende historie.</p>		
<p>Abstract</p> <p>The project "Identifying Quen buildings and settlement areas in Lyngen and Storfjord" aims to develop a methodological framework applicable for juxtaposing data from the SEFRAK database over older buildings with relevant data from Friis's ethnographic maps (1861 and 1890) and census data (censuses of 1865, 1875, 1900 and 1910). The primary survey area encompasses areas along the Lyngenfjord in Lyngen and Storfjord municipalities in Troms County. 24 areas with Quen settlement in the late 1800s and early 1900s have been identified as having a potential for older Quen building, of which five are considered to have a high probability for such buildings. The methodological framework is considered to have wider application throughout Northern Norway. As areas with an ethnically mixed population are especially challenging when it comes to identifying objects with a Quen provenance, it is recommended with a holistic approach that renders visible the continuous history of the buildings.</p>		
Emneord Kvenske bygninger, kulturminne, folketelling, Sefrak, Friis' etnografiske kart		
Keywords Quen buildings, cultural heritage, census, Sefrak, Friis' ethnographic map		

Avdelingsleder
Elin Rose Myrvoll

Forord

Denne NIKU-rapporten er en leveranse som inngår i Riksantikvarens arbeid med å identifisere områder med potensial for kvenske/norsk-finske bygninger i Norge. NIKUs studie har hatt et geografisk fokus på deler av Lyngen og Storfjord kommuner. SEFRAK-registeret, folketellinger og Friis' etnografiske kart utgjør det viktigste kildegrunnlaget i arbeidet.

Alma Elizabeth Thuestad og Sanne Bech Holmgaard (begge NIKU) har deltatt i prosjektarbeidet.

NIKU takker Riksantikvaren for samarbeidet i dette prosjektet, og håper leveransen vil være et bidrag til myndighetenes kunnskapsgrunnlag i forvaltningen kvenske/norsk-finske bygninger.

Tromsø, februar 2018

Elin Rose Myrvoll
Prosjektleder

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
2	Kulturhistorisk bakgrunn	3
2.1	De eldste kildene og den tidlige innvandringen	3
2.2	Innvandring til Norge på1800-tallet	3
2.3	Fornorskningstiden.....	6
2.4	Rettighetskamp og status for kvensk/norsk-finsk i dag	7
3	Metode og datagrunnlag.....	10
3.1	Kildegrunnlag.....	10
3.1.1	Folketellingene av 1865, 1875, 1900 og 1910	10
3.1.2	Friis' etnografiske kart av 1861 og 1888/1890	10
3.1.3	Sefrak.....	13
3.1.4	Askeladden	13
3.2	Metodisk tilnærming	13
4	Resultater	17
4.1	Friis' etnografiske kart av 1861 og 1890	17
4.2	Folketellingene av 1865, 1875, 1900 og 1910	20
4.3	Potensialområder	24
4.3.1	Koppangen.....	24
4.3.2	Drabeng	24
4.3.3	Årøybukt.....	24
4.3.4	Leirbukt.....	26
4.3.5	Rottenvik	26
4.3.6	Mortensnes	26
4.3.7	Lyngseidet.....	26
4.3.8	Marieslett	27
4.3.9	Kvalvikelva	27
4.3.10	Karnes, Oksvik og Kvalvik	27
4.3.11	Lyngspollen.....	28
4.3.12	Hamnvik.....	28
4.3.13	Rasteby	29
4.3.14	Selnes.....	29
4.3.15	Elvenes.....	29
4.3.16	Storeng	29
4.3.17	Elvevoll.....	30
4.3.18	Steinnes	30
4.3.19	Lavoll.....	30
4.3.20	Kileng	30
4.3.21	Melen.....	30
4.3.22	Kitdalselva.....	31
4.3.23	Kitdalen.....	31
4.3.24	Mortendalen.....	31
5	Refleksjoner - utfordringer og muligheter	32
6	Konklusjon	34
7	Litteratur og nettressurser	35

Figurliste

Figur 1: Niemenaikku i Kvæningen – ett av seks fredete kvenske/norsk-finske anlegg (foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU).	1
Figur 2: Eksempler på varangerhus fra Vadsø kommune (øverst, i dag revet) og Vardø kommune (nederst) (foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU).	2
Figur 3: Tjæremile - «Stormila» - i Kvæningsbotn. Den ble bygd på slutten av 1800-tallet av kvener/norsk-finner og ga 300 tønner tjære á 100 kg (Svestad 2004) (foto: Asgeir Svestad, NIKU).	4
Figur 4: Kvensk/norsk-finsk bygningsmiljø, Skallelv/ Gállojohka/ Kallijok i Vadsø kommune (foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU).	5
Figur 5: Gamle Sappen skole var i drift fra 1800-tallet til 1950-tallet. Læreren som ble ansatt her i 1905 kunne bare norsk (Riksantikvaren u.å. C) (foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU).	6
Figur 6: Utsnitt fra NRK Kvensk/NRK Kvääni sin nettside (https://www.nrk.no/kvensk/).....	9
Figur 7: Friis' kartsymboler/signaturer for etnisk tilhørighet, språk samt boform.	11
Figur 8: Friis' symboler for etnisk tilhørighet; a) <i>normandsfamilie</i> , b) <i>finnefamilie/kvænfamilie</i> , c) og d) <i>lappfamilie</i>	11
Figur 9a og b: Eksempel på Friis' kart fra henholdsvis 1861 (til venstre) og fra 1890 (til høyre).....	12
Figur 10: «Finnefamilie» og «Kvænfamilie» i Troms Amt avmerket på Friis' etnografiske kart av 1861 og 1890.....	17
Figur 11: Tetthetsanalyse av kvensk/norsk-finsk bosetning i Troms amt på bakgrunn av registrert «Finnefamilie» og «Kvænfamilie» i Friis' etnografiske kart i 1861.	18
Figur 12: Tetthetsanalyse av kvensk/norsk-finsk bosetning i Troms amt på bakgrunn av registrert «Finnefamilie» og «Kvænfamilie» i Friis' etnografiske kart i 1890.	19
Figur 13: Tetthetsanalyse av kvensk/norsk-finsk bosetning i Troms amt på bakgrunn av registrert «Finnefamilie» og «Kvænfamilie» i Friis' etnografiske kart i 1861 og 1890. Resultatet av analyse av tall for 1861 vises her i rødt, mens resultatene for 1890 vises i blått.....	20
Figur 14: Trinnsvis seleksjon av personoppføringer i folketellingene av 1865, 1875, 1900 og 1910:	21
Figur 15: Personoppføring fordelt på de ulike folketellingene i de aktuelle områdene.	21
Figur 16: Kvenske/norsk-finske personoppføringer av husfar/husmor i folketellingene av 1860, 1875, 1900 og 1910.	22
Figur 17: Antall husmødre og husfedre med finsk eller svensk fødested fordelt på ulike bosteder på vestsiden av Lyngenfjorden og indre Storfjord.	23
Figur 18: Områder vurdert å inneha potensial for eldre kvenske/finske-norske bygninger langs Lyngenfjordens vestside og i bunn av Storfjorden.....	25
Figur 19a og b: Utsnitt av Friis etnografiske kart av 1861 (til venstre) og 1890 (til høyre). I 1861 er det en tydelig kvensk/norsk-finsk dominans i områder fra Kvalvik til Karnes; områder som i 1890 fremstår som mer etnisk sammensatt.	27
Figur 20: En eldre bygning kan bestå av lag på lag med skiftende materialbruk og vedlikehold som viser til skiftende eiere og historier (foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU).	32

1 Innledning

Riksantikvaren ba i 2017 NIKU gjennomføre et utredningsarbeid for å identifisere bosettingsområder med potensial for funn av eldre kvenske/norsk-finske bygninger som en del av nasjonale oppgaver ved NIKU. Den metodiske tilnærmingen for å identifisere områder med potensial for kvensk/norsk-finsk bosetning er en videreutvikling av tidligere arbeider utført av NIKU (Holm-Olsen et al. 2013 og Myrvoll et al. 2011). Formålet med disse arbeidene var å identifisere og kartlegge områder med potensial for automatisk fredete samiske bygninger. Identifikasjon og avgrensning av slike potensialområder ble gjort på grunnlag av en sammenstilling av relevant informasjon hentet fra Friis' etnografiske kart (1861 og 1890) og SEFRAK-registeret over eldre bygninger. Denne rapporten er å betrakte som en pilotundersøkelse for å utforske i hvilken grad kilder og metoder benyttet og utviklet igjennom det forannevnte arbeidet har overføringsverdi til identifisering av potensialområder for kvenske/norsk-finske bygninger. Undersøkelsen begrenser seg geografisk til Troms fylke. Innenfor fylket er vestsiden av Lyngenfjorden og indre deler av Storfjorden valgt ut for nærmere analyse. Informasjon fra Friis' etnografiske kart, SEFRAK-registeret og folketellingene fra 1865, 1875, 1900 og 1910 er det primære datagrunnlaget for dette arbeidet.

Figur 1: Niemenaikku i Kvænangen – ett av seks fredete kvenske/norsk-finske anlegg (foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU).

Det har i de senere år blitt satt større fokus på å ta vare på elementer av kvensk/norsk-finsk byggeskikk og bygninger med tilknytning til kvensk/norsk-finsk bosetting (se eksempelvis Sommersæter u.d., Berg 2017; Riksantikvaren u.å.A). Kvensk/norsk-finske bygninger er et tema som er generelt lite utforsket, og det er ikke utviklet klare kriterier for identifisering og kategorisering av kvenske/norsk-finske bygninger. Riksantikvaren jobber for å bedre representativiteten av fredete kulturminner og har i sin fredningsstrategi prioritert 10 tema som mangler eller er dårlig representert på listen over fredete kulturminner. De nasjonale minoritetens kulturminner er nr. to på denne listen over prioriterte tema; fredning av nasjonale minoritetens kulturminner er dermed vektet høyt. Det finnes i dag seks fredete kvenske/norsk-finske anlegg i Norge med til sammen 59 bygninger/objekter (enkeltminner). De fredete anleggene er Bietilæ, Tuomainengården, Kumpulagården og «Det gamle bedehuset» i Vadsø, Holmengrå laksefiskevær i Sør-Varanger og Niemenaikku i Kvænangen (fig. 1) (Riksantikvaren u.å.B).

En særlig type bygninger med tilknytning til kvensk/norskfinsk bosetting er badstuene, som også ofte fungerte som sosiale samlingsplasser i lokalsamfunnene. Badstutradisjoner har vært en viktig praksis i kvenske/norsk-finske samfunn og fremheves også i dag som en viktig identitetsmarkør for kvensk/norsk-finsk kultur. Av andre eksempler på hus med tilknytning til kvensk/norsk-finsk bosetning kan nevnes «varangerhuset», som ifølge Einar Niemi kan betraktes som en særlig form for kvensk bygning, som har tatt inspirasjon fra ulike deler av nordkalotten og utviklet til en særlig form for *kvensk hus* (Niemi 2004:109) (fig. 2).

Det er ikke en hensikt med denne rapporten å definere eller identifisere kvensk/norsk-finsk byggeskikk. I stedet legger metodikken opp til en identifisering av områder med potensial for funn kvenske/norsk-finske bygninger basert på opplysninger om kvensk/norsk-finsk bosetting og registrerte bygninger i SEFRAK-registeret.

Som argumentert for av Maxwell og Oliver (2017) kan bygninger med tilknytning til etniske grupper eller innvandrergupper betraktes som en form for montasje av ulike elementer som har blitt til igjennom et dynamisk samspill mellom eksempelvis innvandreres byggeskikk, landskap og eksisterende byggeskikk, materialer og mennesker. I stedet for å begynne med måten et hus eller andre bygninger teknisk eller estetisk er utformet på, er fokus snarere på de relasjoner som har oppstått, både av kortere og lengere varighet, imellom byggere, miljø, materialer og beboere. Slike bygninger med tilknytning til kvensk/norsk-finsk kultur og historie kan ha stor kilde- og identitetsverdi. I tillegg kan slike bygninger ha stor verdi i formidling av kvensk/norsk-finsk historie og kultur.

Figur 2: Eksempler på varangerhus fra Vadsø kommune (øverst, i dag revet) og Vardø kommune (nederst) (foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU).

2 Kulturhistorisk bakgrunn

2.1 De eldste kildene og den tidlige innvandringen

Navnet *kven* har norrøn opprinnelse og første kjente skriftlige kilde er nedskrivningen av den nordnorske høvdingen Ottars beskrivelser av nordkalotten og dens befolkning på slutten av 800-tallet (Hesjedal 2011). Ottar fortalte om kvenene at de bodde nord for Svealand (i det nåværende Sverige), og at det ble utført gjensidige herjetokter mellom nordmenn og kvener. *Kvenland* og kvener blir også omtalt i eksempelvis Snorres sagaer, både som samarbeidspartnere og konkurrenter om ressurser (Ryymän 2007:108-110). Det er ulike forståelser av om kvenene på denne tiden kan kalles en etnisk gruppe eller om betegnelsen heller var territoriell. Debatten har blant annet dreid seg om tolkningen av kvenbetegnelsen i de tidligste kildene. Mens det er forholdsvis stor enighet om at det *Kvenland* som omtales i middelalderkilder, befant seg rundt den innerste del av Bottenvika, med en uklar grense innover i landet, er det mindre enighet om kontinuiteten mellom de kvener som ble skildret på Ottars tid og den nyere kvenbetegnelse som refererer til etterkommere av finsk-språklige innvandrere fra de nordlige delene av Sverige og Finland (Niemi 2010a:33-35, Ryymän 2007:110).

Kvenbetegnelsen finnes også i de eldste skattemanntallene fra 1500-tallet i Nord-Norge, hvor det i noen tilfeller er tilføyet betegnelsen *quæn* eller *qvæn* etter individers navn. Omfanget av kvenske/norsk-finske individer registrert i disse manntallene er begrenset og tyder på at det ikke har vært snakk om noen store innvandringer på dette tidspunkt, men snarere avskallinger fra handelsaktiviteter eller fra den finske bondebosettingen i innlandsområdene i nåværende finske og svenske områder (se eksempelvis Niemi 2010a:35). På 1600-tallet forekommer også betegnelsen kvener i skriftlige kilder, dels som innbyggere, dels som tilreisende handelsmenn. I første halvdel av 1700-tallet begynte en mer omfattende migrasjon under den store nordiske krigen (1700-1721), den var den første av flere større migrasjonsbølger av finskspråklige innvandrere til Nord-Norge. Selv om denne krigen hadde betydning for migrasjonen var det også grunnleggende økonomiske og demografiske omstendigheter som var avgjørende for svingninger i omfang av innvandringen. Det var på 1700-tallet fortrinnsvis bønder som flyttet innover i landet fra områdene ved Bottenvika, og hvor en del av denne landbrukskoloniseringen også flyttet over fjellområdene og ut til de riksrike fjordområdene i Norge. Myndighetene på norsk side hilste denne bosetningen velkommen og ga bosetterne både rettigheter og skattefordeler. I fjordområdene drev kvenene/norsk-finnene kombinert jordbruk og fjordfiske, mens innlandstrøkene var mer preget av jordbruk og elvefiske (Ryymän 2007, Utdanningsdirektoratet 2014).

2.2 Innvandring til Norge på 1800-tallet

Innvandringen fra de nordfinske og nordsvenske områdene til Norge tok til igjen rundt 1830, hvor særlig et stort antall arbeidsinnvandrere søkte til landet. Migrasjonen var til dels stimulert av sterk befolkningstilvekst og uårperioder i hjembygdene, men først og fremst av endringer i arbeidsmarkedet hvor ekspansjon i blant annet fiskerier og gruveindustri skapte et stort behov for arbeidskraft på norsk side. Finskspråklige innvandrere jobbet blant annet i mineralindustrien, fiskerier og ishavsfangst, samt som tjenestefolk, håndverkere og arbeidsfolk. Et eksempel på dette, som avspeiles i Friis' etnografiske kart, er kobberverket i Kjækan i Kvænangen, hvor det i 1860 var registrert 23 familier, hvorav ni var definert som «Finnefamilie, i hvilken ingen kan tale Norsk eller Lappisk» og 14 som «Kvænfamilie, i hvilken mindst 1 Individ kan tale Norsk».

Figur 3: Tjæremile - «Stormila» - i Kvænangsbotn. Den ble bygd på slutten av 1800-tallet av kvener/norsk-finner og ga 300 tønner tjære å 100 kg (Svestad 2004) (foto: Asgeir Svestad, NIKU).

Kvenene/norsk-finnene tok med seg håndverkskunnskap og tradisjoner, både innen jordbruk, skogbruk og fiskeri, eksempelvis tømring, byggeteknikk, tjærebrenning, smiing og hovslaging, og laksefiske i elv (fig. 3). Fra myndighetenes side ble det satset på bred naturutnyttelse, og kvenene/norsk-finnene ble derfor i all hovedsak betraktet som en merverdi i form av utøvelse av jordbruk og håndverksteknikker (Ryymim 2007:114). I skildringer fra 1700-tallet blir kvenene/norsk-finnene definert gjennom både opprinnelsesområde, kulturelle særpreg og språk, klesskikk samt byggeskikk, som røykstue og badstue (Niemi 2010a). Ifølge Niemi var det i de kvenske/norsk-finske bosetningene trekk ved både bosettingsorganisering og byggeskikk som kan minne om utvandringssområdene i Nord-Sverige og Nord-Finland. Likevel var også byggeskikken og organiseringen annerledes med elementer fra både norsk og samisk som hadde blitt omformet og tilpasset. Ifølge Niemi minner strukturen i noen av de kvenske/norsk-finske bosetningene om klassiske landsbyer med tett bebyggelse omgitt av tre *soner*; en indre sone rundt som var intensivt oppdyrket, en andre sone utenfor bestående av et mer vidstrakt jordbruksland og en ytre sone med torvmyrer, beiteland, utmarksslåtter, fiske-, fangst- og jaktterreng (Niemi 2004:108). Av andre forskjeller nevnes lokaliseringer av bygder rundt elvemunninger, noe som helst ble unngått av nordmennene, men hvor det ofte var kvenske/norsk-finske bosetninger (fig. 4).

Figur 4: Kvensk/norsk-finsk bygningsmiljø, Skallelv/ Gállojohka/ Kallijok i Vadsø kommune (foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU).

Det er vanskelig å tallfeste antall kvener i Norge og hvor mange som immigrerte under de omtalte migrasjonsbølgene. Før den første folketelling i 1801 var det ikke systematiske registreringer på individnivå og ikke opptegnelser av etnisitet. Folketellingen av 1801 gir et bilde av kvener/norsk-finner som en betydelig befolkningsgruppe i Nord-Norge, hvor kvener/norsk-finner i flere områder utgjorde en betraktelig andel av befolkningen, eksempelvis i Lyngen, Alta-området og Porsanger. Folketellingene i 1845 var den første som inneholdt egne rubrikker for samer og kvener, og det ble da registrert rundt 1000 kvener i Troms og 1700 i Finnmark. Disse tallene var i 1875-folketellingen økt til henholdsvis 3500 og 5800, noe som vurderes å utgjøre rundt henholdsvis 8 og 25 % av befolkningen i det som tilsvarer de to nåværende fylkene. I noen lokalsamfunn utgjorde den kvenske/norsk-finske befolkningen en særlig stor andel, som i Varanger, Lyngen, Storfjord, Alta, Nordreisa og Kvænangen. Eksempelvis utgjorde denne gruppen over 40% i Nord-Varanger og mer enn 50% i Vadsø (Niemi 2004: 100).

Ifølge Niemi var det betydelig grad av samhandling mellom samer og kvener/norsk-finner, samt ekteskap mellom individer i de to befolkningsgruppene. Niemi skriver også at kvener/norsk-finner flere steder skiftet hovedspråk til samisk, særlig i indre strøk. Mange kvener/norsk-finner fra den første innvandringen på 1700 og tidlig på 1800-tallet ble med andre ord assimilert i de samiske samfunnene (Niemi 2010a). Samtidig var det også områder som beholdt tydelig kvensk/norsk-finsk dominans på denne tiden, eksempelvis bebyggelsen på Elvebakken i Alta som ble etablert i første halvdel av 1700-tallet og beholdt et tydelig kvensk/norsk-finsk preg langt opp på 1900-tallet. Under den omfattende innvandringen på 1800-tallet var det fortrinnsvis tilkomst av kvensk/norsk-finsk bosetning i kyst og fjordområder. Slike bosetninger fikk ofte betegnelsen *kvenvær*. Det finnes en rekke eksempler på slike bosetninger i både Troms og Finnmark, eksempelvis Sappen og Skibotn i Troms, Rafsbotten og Elvebakken i Vest-Finnmark og en rekke områder rundt Varangerfjorden som Bugøynes og Skallelv, samt Børselv i Porsanger og Neiden i Sør-Varanger (Niemi 2004:103). Selv om det var en betydelig grad av naturlig sammenblanding og interaksjon mellom samer, nordmenn og kvener/norsk-finner, bidro konsentrerte kvenske/norsk-finske bosetninger også til at kvensk/norsk-finsk språk og kultur utviklet seg og fikk en særlig sterk stilling i disse områdene. Ifølge Niemi ble bosettingsmønsteret og de omtalte kvenske/norsk-finske bygdene og bydeler betraktet som kvenske

bastioner. De ble eksempelvis omtalt som *kvenreir* for å indikere at kvensk kultur her ble dyrket eller *ruget* fram (Niemi 2004). De konsentrerte kvenske/norsk-finske bosettingene bidro dermed til en betydelig språk- og kulturbevaring. Også læstadianismen og forkynnelse av bibelen på kvensk/norsk-finsk og samisk bidro også til språkbevaring for begge språk (Niemi 2004:106-107).

2.3 Fornorskningstiden

Fram til begynnelsen av 1800-tallet ble ikke den kvenske/norsk-finske tilstedeværelse i Nord-Norge problematisert i særlig grad fra myndighetenes side. Snarere ble kvenene/norsk-finnerne fram til da stort sett betraktet som nyttige for ressursutnyttelsen og som dyktig arbeidskraft i ekspanderende industrier. Etter 1809 ble Finland et storfyrstedømme under Russland, og den svenske grense mot Finland ble trukket igjennom Tornedalen. For kvener/norsk-finner i Norge hadde dette konsekvenser. Kvener/norsk-finner, særlig de som innvandret til Norge etter 1809, ble ifølge Niemi oppfattet som russiske undersåtter og koblet til forestillinger om Russland som en trussel mot Vest-Europa. For kvenene/norsk-finnerne bidro forestillinger om den russiske fare til en mistenkeliggjøring fra myndighetenes side (Niemi 2010:40-45, Lane 2011:59-60). Med ferske grenser og en gryende norsk nasjonalisme ble grenseområdene i nord mot øst ansett som særlig utsatte og sårbare.

Figur 5: Gamle Sappen skole var i drift fra 1800-tallet til 1950-tallet. Læreren som ble ansatt her i 1905 kunne bare norsk (Riksantikvaren u.å. C) (foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU).

Den rådende politiske tilnærmingen til minoriteter i Europa fra rundt midten av 1800-tallet og godt inn på 1900-tallet var assimilering. Dette hadde bakgrunn i forestillinger om den moderne, homogene og konsoliderte nasjonalstaten, hvor felles språk og kultur ble betraktet som det limet som bandt den moderne nasjonalstaten sammen. Ved overgangen til 1800-tallet vedtok Stortinget tiltak overfor blant annet kvener/norsk-finner og samer. Disse tiltakene eller *fornorskingspolitikken*, var en assimileringsspolitikk særlig rettet mot områder med språklig og kulturell diversitet i Troms- og Finnmark (fig. 5). Assimileringstiltakene ble derfor særlig satt inn i nordområdene, hvor minoritetene

sto sterkt og grensene var unge. Det er ifølge Niemi mye som tyder på at særlig kvenene/norsk-finnene var i et minoritetspolitisk søkelys og at fornorskningen av denne befolkningen ble ansett som særlig viktig fra norske myndigheters side (Niemi 2004:98). Utover 1800-talle ble forestillingen om en *finsk fare* sterkere. Dette kom i tillegg til den russiske faren og hadde konsekvenser for behandlingen av den kvenske/norsk-finske befolkning i Norge.

Med framveksten av finsk nasjonalisme og Finlands selvstendighet i 1917 ble tiltakene og mistenkeliggjøring av kvensk/norsk-finsk språk og kultur ytterligere intensivert (Niemi 2010:44). Fra finsk side ble kvenenes/norsk-finnenes fortsatte praktisering av språklig og kulturell egenart applaudert av finske nasjonalister, som betraktet den kvenske/norsk-finske befolkningen som *finsk*. Det ble ifølge Ryymin (2007) også iverksatt tiltak for å holde språket i live på norsk side, blant annet igjennom å distribuere finske bøker og aviser blant kvener/norsk-finner. Denne kritikken av fornorskningen ytret av finske nasjonalister, eksempelvis forfattere og journalister, bidro trolig til en forsterkning av norske myndigheters rasjonale for assimileringspolitikken (Ryymin 2007:121). Den finske innsatsen for å nå den kvenske/norsk-finske befolkningen økte også blant finske politiske aktivister etter oppnåelsen av uavhengigheten i 1917. Det er lite som tyder på at denne innsatsen ble en suksess eller tatt imot etter hensikten av kvener/norsk-finner. Historiske kilder tyder derimot på at det bare var få kvener/norsk-finner som var positive til agiteringen fra de finske nasjonalistene (Ryymin 2007:124, 133).

Fornorskingspolitikken la et særlig sterkt fokus på språk, hvor minoritetsspråk som kvensk/norsk-finsk ble aktivt undertrykt. Ifølge Ryymin snakket 1000 av 1732 registrerte kvener i Troms primært finsk i folketellingen i 1900. For Finnmark var det 3363 av 4162 som var primært finsktalende. Ti år seinere talte rundt to tredjedeler av den kvenske/norsk-finske befolkningen i Troms primært norsk, mens rundt to tredjedeler av den kvenske/norsk-finske befolkningen i Finnmark fortsatt snakket primært finsk (Ryymin 2007:133). Fornorskningen skjedde blant annet igjennom skolesystemet, hvor finsk og samisk var forbudt fram til 1959 (Pietikainen et al 2010). Skolesystemet og internatskolene var slik viktige redskaper i fornorskningen. I tillegg var det fram til 1964 kun mulig for de som snakket norsk å kjøpe jord. I etterkrigsårene var det, på tross av omfattende fornorskningstiltak, fortsatt en betydelig tilstedeværelse av kvensk/finsk språk som hjemme- og dagligspråk i mange lokalsamfunn, samt familie- og stedsnavn i bruk. Selv om et offisielt forbud mot bruk av finsk/kvensk og samisk i skolen ble opphevet 1959, fortsatte fornorskningen av kvenene/norsk-finnene og kvensk/finsk språk ble mindre og mindre utbredt. Ifølge Lane (2011) skjedde det på 1960- og 1970-tallet et skifte i mange kvenske/norsk-finske småsamfunn og familier. Språket ble ikke lenger overført mellom generasjoner. I stedet ble det snakket norsk til barna for å gi dem best mulig grunnlag for å klare seg i det norske majoritetssamfunnet (Lane 2011:67).

2.4 Rettighetskamp og status for kvensk/norsk-finsk i dag

Rundt 1960 skjedde det betydelige utviklinger innenfor det etnopolitiske feltet. International Working Group for Indigenous Affairs (IWGIA) ble opprettet, og det samme ble World Council for Indigenous Peoples (WCIP). I Norge ble Norske samers riksforbund (NSR) etablert. Med ILO-konvensjonen om urfolks rettigheter (nr. 169 av 1989) og Norges ratifikasjon i 1990 ble kategorien urfolk tydelig som rettighetsbærende kategori. Holdningene til kvensk/norsk-finsk språk og kultur endret seg også utover 1960- og 1970-tallet. Blant annet førte etableringen av universitet og

høgskoler i Nord-Norge med seg en økt vitenskapelig og politisk interesse for særlig kvensk/norsk-finsk språk og en økt etnisk mobilisering (se for eksempel Niemi 1991). Likevel var det fortsatt interesse for kvenene/norsk-finnene fra eksempelvis etterretningstjenesten, grunnet i forestillinger om Finland som en mulig sovjetisk satellittstat under den kalde krigen (Niemi 2010:47).

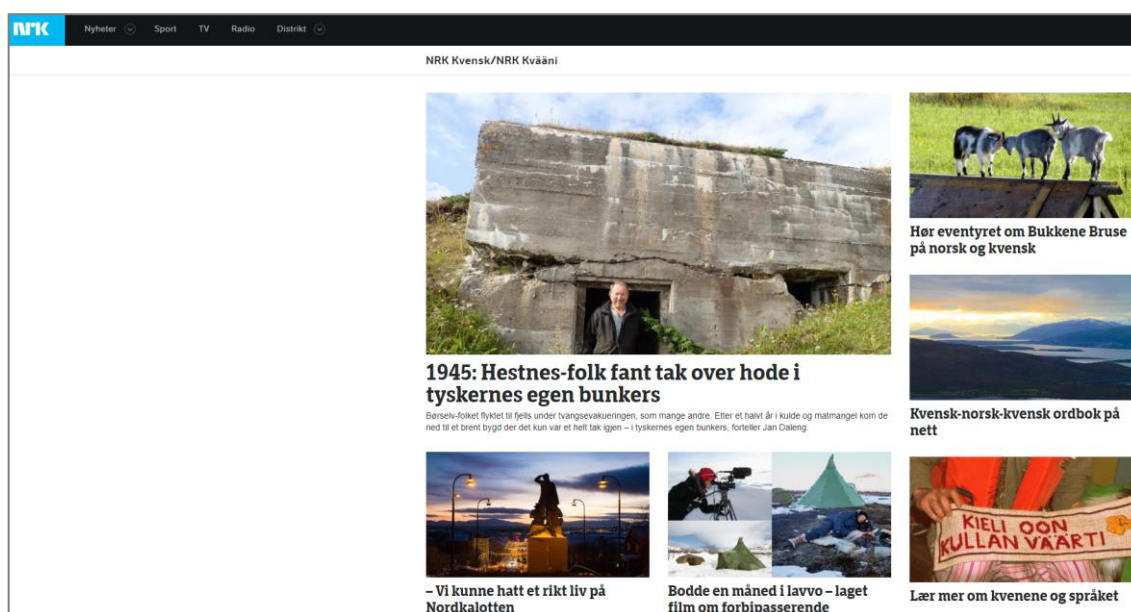
Ifølge Niemi (2010b) bidro den samiske politiske mobiliseringen og en stigende anerkjennelse av samers rettigheter og urfolksstatus til en form for minoritetspolitisk hierarki, hvor kvener/norsk-finner og andre minoriteters status ble betraktet som lavere og mer uavklart. Samtidig har den samiske mobiliseringen vært en tydelig inspirasjon for kvensk etnopolitisk mobilisering på 1980-tallet. På svensk side av Tornedalen ble det også jobbet betydelig på 1980-tallet for anerkjennelse av den kvenske/finske minoriteten og for at språket skulle anerkjennes og gis formell status som et eget språk; *meänkieli*. Dette for å tydeliggjøre forskjellene fra riksfinsk. Også politisk var det på 1970- og 80-tallet en interesse for det kvenske/norsk-finske, særlig med fokus på språk og kultur, både regionalt, nasjonalt og i Norden. På 1980-tallet ble det etablert både lokale kvenske foreninger og i 1987 ble Norske kveners forbund stiftet. Foreningen jobbet for en klar minoritetsstatus og for rett til språkundervisning i skolene. Den etnopolitiske mobiliseringen handlet i stor grad om status, som en egen etnisk gruppe, hvilket var viktig i kampen for rettigheter og anerkjennelse. I 1999 ratifiserte Norge Rammekonvensjonen om vern av nasjonale minoriteter. Fram til dette var betegnelsen *innvandrere* gjeldende for den kvensk/norsk-finske befolkningen i forvaltningssystemet, hvor det var et skille mellom kategorisering som *samer* eller som *innvandrere* (Niemi 2010b).

Norges nasjonale minoriteter defineres i tittelen på Stortingsmelding nr. 15 2000-2001 *Nasjonale minoriteter i Noreg – Om statlig politikk overfor jøder, kvener, rom, romanifolket og skogfinner*. Med dette ble kvenene/norsk-finnene offisielt anerkjent som minoritetsgruppe. Ratifiseringen av konvensjonen førte med seg en rekke aktiviteter, høringer og seminarer hvor forhold angående både kvener/norsk-finner og andre minoriteter ble diskutert. Det ble også gjort en rekke organisatoriske endringer, eksempelvis ble det opprettet en same- og minoritetspolitisk avdeling i daværende kommunal- og regionaldepartementet, mens innvandrere og flyktninger ble skilt ut som et eget område (Niemi 2010b:151).

Blant de norske minoritetene omfattet av konvensjonen, var særlig Norske kveners forbund aktive i politiske prosesser og kampen for anerkjennelse. Rett til språkopplæring og mulighet for språklig revitalisering har blant annet vært en framtrædende sak for Norske kveners forbund og i den kvenske etniske mobilisering. Utover 1990-tallet var det fortsatt betydelig strid om hvorvidt kvensk språk var en finsk dialektvariant eller om det var å betrakte som et eget språk. I 2005 anerkjente norske myndigheter kvensk som eget språk (Lane 2011:63). Debatten om språk og betegnelser fortsetter likevel innad i den kvenske/norsk-finske befolkningen. Begrepet kvensk er ikke en ønsket betegnelse hos alle, og deler av befolkningen som er etterkommere av finskspråklige innvandrere ønsker å bruke betegnelsen norsk-finsk eller finskættet i stedet for kvensk. En slik diskusjon kom ifølge Kvidal-Røvik (2015) også til uttrykk i reisingen av Kvenmonumentet/Innvandringsmonumentet i Vadsø, hvor det ble uttrykt motstand mot betegnelsen kven og monumentets sentrale plassering i en historisk overveiende norsk del av byen og ikke den historisk sett kvenske/norsk-finske delen av byen (Kvidal-Røvik 2015:106-107).

Det har i de seneste tiårene vært økende oppmerksomhet omkring kvensk/norsk-finsk språk og kultur. I 2007 ble Kvensk Institutt etablert i Børselv og to år senere ble Halti kvenkultursenter stiftet i

et samarbeid mellom Troms fylkeskommune og de seks nordligste kommunene i Nord-Troms. Det har i tillegg blitt etablert kvenske lokalforeninger med språkkurs, kulturkvelder og lignende, samt en rekke kulturelle begivenheter, som eksempelvis den kvenske festivalen Paaskiviikko i Nord-Troms. I 2017 ble et kvensk tilbud etablert på NRK; *NRK Kvensk/NRK Kvääni* (fig. 6). I 2013 etablerte universitetet i Tromsø og Kvensk institutt et prosjekt med formål å slå sammen to kvenske ordbøker til en samlet digital kvensk ordbok, og i 2015 ble en kvensk grammatikk, *Kainu kielen grammatikki* utgitt. Utviklingen av et kvensk skriftspråk har likevel ikke vært uten motstand, særlig innad i det kvenske/norsk-finske miljøet (se f.eks. Seppola 2015). Hvor Norske kveners forbund har vært en tydelig forkjemper for kvensk språk, inkludert skriftspråk, betrakter Kvenlandsforbundet kvensk som en dialekt av finsk og ønsker finsk skriftspråk og en anerkjennelse av finsk som minoritetsspråk, på like linje med kvensk (Utdanningsdirektoratet 2014). For å synliggjøre at det, uansett hvilken betegnelse som oppleves som mest meningsfull, er snakk om én nasjonal minoritet vedtok Stortinget i 2011 at betegnelsen kvener/norsk-finner skal brukes i offisielle sammenhenger.

Figur 6: Utsnitt fra NRK Kvensk/NRK Kvääni sin nettside (<https://www.nrk.no/kvensk/>)

3 Metode og datagrunnlag

3.1 Kildegrunnlag

Kildegrunnlaget som ligger til grunn for denne analysen er Friis' etnografiske kart fra 1860 og 1890, folketellinger fra 1865, 1875, 1900 og 1910 samt SEFRAK-registeret over eldre bygninger. Geografiske informasjonssystem (GIS) står sentralt for å sammenstille data og presentere resultater.

3.1.1 Folketellingene av 1865, 1875, 1900 og 1910

Materialet fra folketellingen som benyttes i denne rapporten tar utgangspunkt i en sammenstilling utført av Ingegerd Holand, Riksantikvaren. Med utgangspunkt i folketellingene 1865, 1875, 1900 og 1910 har Holand selektert alle personoppføringer i Troms som tilskrives et svensk eller finsk fødested. I følge Holand vil en stor del av disse komme fra de deler av Finland og Nord-Sverige som hadde kvensk og finsk befolkning. Til sammen utgjør Holands seleksjon 3187 personoppføringer gruppert etter kommunetilhørighet (jf. rad 1 i figur 14). Holands materiale (fra de respektive folketellingene) er inngår i det videre arbeidet med å identifisere steder med kvensk/finsk-norsk bosetning på vestsiden av Lyngen og indre deler av Storfjorden.

3.1.2 Friis' etnografiske kart av 1861 og 1888/1890

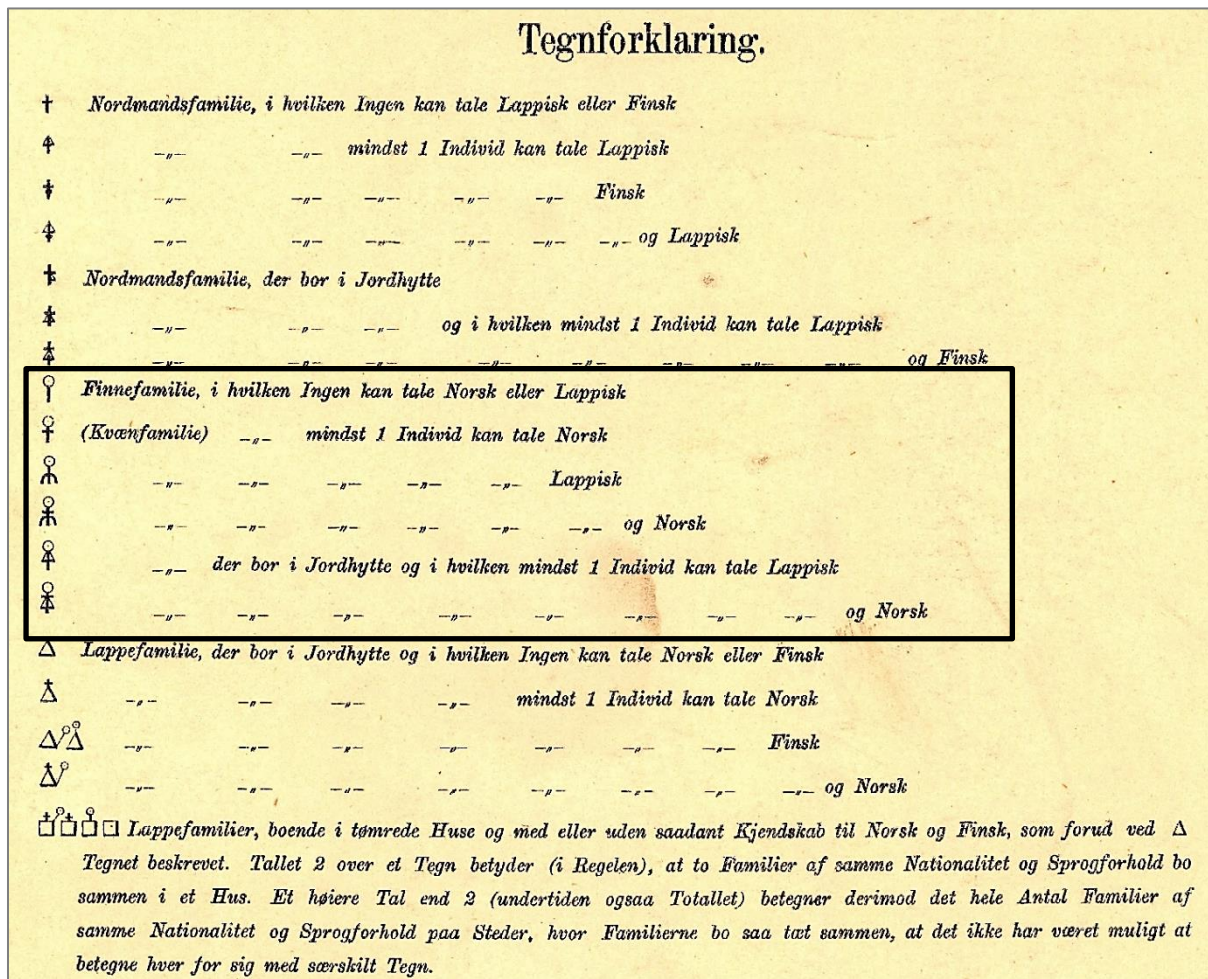
Språkforskeren, teologen og forfatteren J. A. Friis (1821 – 1896) (Hansen 1998; Lindkjølen 1983) utga i 1861 «Ethnographiske kart over Finmarken». Kartmaterialet følger datidens amtsinndeling og omfatter dagens Finnmark, Troms og områder ved Ofotfjorden i Nordland. En revidert utgave ble utgitt nesten 30 år senere for det samme geografiske området. Friis' reviderte «Ethnographiske kart over Finmarken» ble utgitt i 1888», mens «Ethnographiske kart over Tromsø amt» kom i 1890.

Friis' etnografiske kart av 1861 og 1888/1890 er en detaljrik framstilling av befolkningssammensetning med hensyn til etniske og språklige forhold i de kartlagte områdene i Finnmark, Troms og Ofoten i nordre Nordland. Friis reiste selv mye rundt i Nord-Norge for å samle inn grunnlagsmateriale. Som teolog hadde han dessuten et stort kontaktnett blant prestene i landsdelen, og prestene samlet opplysninger for ham fra sine sogn. Han utviklet et omfattende kategoriseringssystem som klassifiserte familier etter etnisitet, boligtype og språkkunnskaper. Friis' språkfokus innebærer at befolkningen grupperes innenfor de tre etniske hovedgruppene etter hvilket språk som dominerte i hjemmet; finsk¹ [kvensk/norsk-finsk], norsk eller samisk. Kartene, både fra 1861 og den reviderte utgaven fra 1888/1890, viser med symboler den etniske og språklige sammensetningen av befolkningen (fig. 7 og 8). Samme symbolsett er brukt på begge kartsett. Nordmannsfamilier markeres med kors (fig. 8a) og finne(kven)familier markeres med en stav med en sirkel på toppen (fig. 8b). Samiske familier markeres enten med en trekant, som symboliserer at de bor i «jordhytte» [gamme] (fig 8c), eller med en firkant som markerer at de bor i «tømrede huse» [trehus] (fig. 8d). Gjennom å kombinere disse symbolene kunne familienes språksammensetning, etnisitet og boforhold angis svært detaljrikt, som for eksempel «Kvænfamilie der bor i jordhytte og i hvilken mindst 1 individ kan tale lappisk og norsk». Her kan man merke seg at boforholdene til

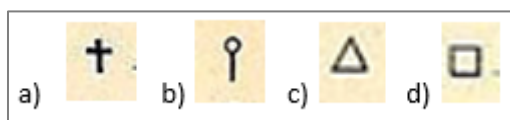
¹ Språket som Friis omtalte som finsk i de kartlagte områdene, omtales i dag vanligvis som *kvensk/norsk-finsk*, og denne nasjonale minoriteten omtales i dag vanligvis som *kvener/norsk-finner*.

kvenske/norsk-finske og norske familier kun spesifiseres eksplisitt i de tilfellene de bor i jordhytte, mens de samiske familiene alltid karakteriseres etter boform (gamme eller trehus). For kvenske/norsk-finske og norske familier opptrer alltid symbolet for gamle i kombinasjon med at minst ett individ i familien kan snakke samisk.

Figur 7: Friis' kartsymboler/signaturer for etnisk tilhørighet, språk samt boform.

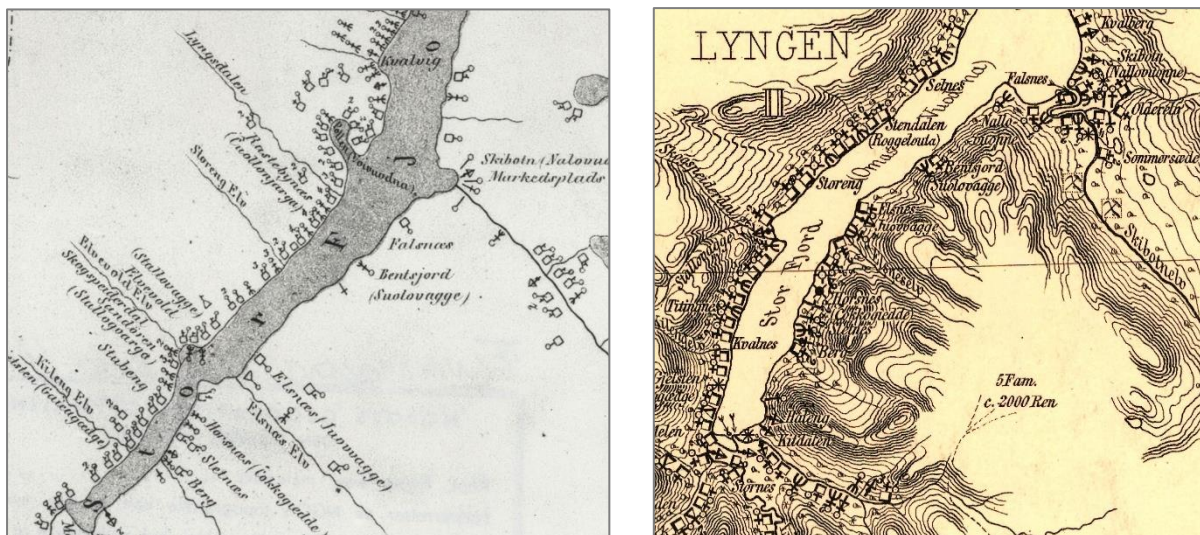
Figur 8: Friis' symboler for etnisk tilhørighet; a) normandsfamilie, b) finnefamilie/kvænfamilie, c) og d) lappfamilie

Fokuset på språk som kriterium fører imidlertid til at gifte på tvers av gruppene i liten grad fanges opp. Det er også trolig at familiene valgte å oppgi norsk som hjemmespråk hvis noen i hjemmet forsto og i noen grad snakket norsk, siden norsk var det språket som det knyttet seg mest prestisje til (Hansen 1998: 48). Det er derfor sannsynlig at samisk og kvensk/norsk-finsk bosetting vil være underrepresentert i Friis' kartlegginger. Friis formidler også et noe annet bilde av befolkningens etniske sammensetning enn andre kilder som for eksempel folketellingene fra siste halvdel av 1800-tallet. Folketellingene registrerte hovedsakelig etnisk tilhørighet på individnivå, og ikke, som Friis

gjorde, på familienivå, og tellingene bygger i stor grad på avstammingskriteriet og ikke på språk (Hansen 1998: 44-48).

Et moment det må tas hensyn til, er at Friis' kart er fra 1861 og 1888/1890. Når vi beveger oss inn i første kvartal av 1900-tallet, øker avstanden i tid til den opprinnelige kartleggingen. Fornorskningen og assimileringen av samisk og kvensk befolkning mot slutten av 1800-tallet og videre inn på 1900-tallet var betydelig. Vi finner det imidlertid sannsynlig at de etniske kategoriene og signaturene som Friis har påført kartene sine er relevante for bestemmelse av befolkningens etniske tilhørighet fram til 1900 og at Friis' kartlegging er relevant også for 1800-talls bygninger med byggeår eldre enn kartleggingen. Det er imidlertid mer usikkert om Friis' identifisering av steder med kvensk/norsk-finsk bosetning er en gyldig indikator som kan overføres på bygninger fra 1900-tallet. Vi vil likevel anta at de kan ha en viss gyldighet de første tiårene av 1900-tallet. Dette gjelder særlig for områder som på 1800-tallet hadde en betydelig andel kvensk/norsk-finsk bosetning.

Alle Friis' kartsett er i målestokk 1:200.000. Den første utgaven, fra 1861, ble utgitt av Videnskabselskabet i Christiania og har en enkel kartografisk utforming med grovt skisserte landkonturer, vassdrag og grenselinjer. Den reviderte utgaven fra 1888/1890 er utgitt av Norges Geografiske Opmaaling og har et mer korrekt og utførlig kartgrunnlag med blant annet inntegnete høydekoter (fig. 9b). I tillegg har Friis på disse seneste kartene lagt inn opplysninger om landskapsbruk – for eksempel flytteruter i reindriften, utmarksslåtter, lakseelver og utror. Kartbladene fra utgivelsene i 1861 og 1888/1890 er digitalisert og er i dag fritt tilgjengelig gjennom nettsidene til Kartverket². Kartmaterialet fra 1861 er også tilgjengelig gjennom nettsidene til Dokumentasjonsprosjektet³.

Figur 9a og b: Eksempel på Friis' kart fra henholdsvis 1861 (til venstre) og fra 1890 (til høyre).

² Digitaliserte historiske kart er søkbare og kan lastes ned fra nettsidene til Kartverket,

<https://kartverket.no/Kart/Historiske-kart/>

³ <http://www.dokpro.uio.no/omfriis.html>

3.1.3 Sefrak

SEFRAK (SEkretariatet For Registrering Av faste Kulturminner) er et landsdekkende register for eldre bygninger og andre kulturminner i Norge (Riksantikvaren 2018a). Dataene inngår i dag i Matrikkelen og Kartverkets eiendomsregister. Registreringene for SEFRAK ble foretatt i årene fra 1975 til 1995. Bygningene som er tatt med i SEFRAK er som hovedregel eldre enn 1900, men i deler av Nord-Norge har man også registrert bygninger fra tiden mellom 1900 og 1945.

Alle bygninger i SEFRAK er digitalt kartfestet, og hvert objekt er registrert etter en felles metodikk som dokumenterer elementer som utforming, funksjon og byggematerialer. En stor andel av bygningene er aldersbestemt, enten kvartalsvis innen hvert århundre, for eksempel 1800-tallet 3. kvartal, eller til en grovere aldersinndeling som for eksempel 1800-tallet eller 1900-tallet.

SEFRAK omfatter informasjon som kan være verdifull som kildemateriale for lokal historie og som kan brukes av forvaltningsmyndigheter som et hjelpemiddel til å identifisere verneverdige bygninger. Registeret er søkbart. Informasjon om alder sammenstilt med informasjon fra andre kilder kan bidra til arbeidet med å identifisere områder med kvenske bygninger. SEFRAK representerer derfor et stort potensial som kilde til opplysninger om eldre kvenske/norsk-finske bygninger. Registeret inneholder imidlertid ikke opplysninger om etnisitet, noe som begrenser den direkte anvendeligheten av det for dette formålet.

3.1.4 Askeladden

Askeladden er Riksantikvarens offisielle database over kulturminner og kulturmiljø i Norge. Databasen omfatter automatisk fredete kulturminner, kulturminner med uavklart vernestatus hvor videre undersøkelser er påkrevd før fredningsstatus avklares, samt nyere tids kulturminner som er fredet, midlertidig fredet, vernet etter plan- og bygningsloven eller ansett som verneverdige (Riksantikvaren 2018b). Databasen omfatter kulturminner og kulturmiljø som er tilknyttet eldre kvensk/norsk-finsk aktivitet og bosetning. Askeladden er derigjennom også en potensiell kilde til opplysninger som direkte eller indirekte kan bidra til å identifisere eldre kvenske/norsk-finske bygninger.

3.2 Metodisk tilnærming

De utvalgte undersøkelsesområdene på vestsiden av Lyngenfjorden samt i bunn av Storfjorden i Lyngen og Storfjord kommuner i Troms er historisk blandede eller etnisk sammensatte områder; noe som tydelig avspeiles i både Friis' etnografiske kart og eldre folketellinger hvor etnisitet oppgis. Vi ser det derfor som vanskelig, med rimelig grad av sikkerhet, å peke ut konkrete objekter som potensielle kvenske/norsk-finske bygninger. Den metodiske tilnærmingen som presenteres i denne rapporten fokuserer derfor på potensialområder, dvs. områder hvor det anses å være potensial for kvenske/norsk-finske bygninger. Utgangspunktet for å identifisere og avgrense slike potensialområder er en sammenstilling av relevante data fra Friis' etnografiske kart av 1861 og 1890, folketellingene fra 1865, 1875, 1900 og 1910 samt SEFRAK-registeret over eldre bygninger. Den nasjonale kulturminnedatabasen Askeladden omfatter kartfestede registreringer hvorav noen kan være relevant for videre å underbygge vurderinger av potensial for kvensk/norsk-finsk bebyggelse i gitte områder.

Geografiske informasjonssystem (GIS)⁴ brukes for å sammenstille data. I og med at datagrunnlaget fra Friis og folketellingene kun unntaksvis gir grunnlag for en noenlunde nøyaktig stedfesting av kvenske/finsk-norske hushold er det ikke grunnlag for finmaskete geografiske avgrensinger. Potensialområder er derfor skjematisk avmerket, primært som sirkler eller ellipser, for å tydeliggjøre at de markerte grensene ikke er å forstå som absolutte avgrensinger.

Potensial for kvenske/norsk-finske bygninger innenfor de avgrensede områdene er vurdert og gradert i forhold til en tre-delt skala fra høy til lav. Kriteriene som ligger til grunn er spesifisert nedenfor. I tilfeller hvor det finnes relevant registreringer i Askeladden i tilknytning til definerte potensialområder er dette hensyntatt i vurdering av potensial for kvenske/norsk-finske bygninger og strukturer.

Den metodiske tilnærmingen brukt for å identifisere områder med potensial for eldre kvensk/norsk-finsk bosetning er trinnvis. Fokus er innledningsvis på å skille ut og analysere relevante data fra kildegrunnlaget, deretter sammenstille data i et GIS for å identifisere og avgrense potensialområder, for til sist å vurdere og rangere potensial for funn av kvensk/norsk-finske bygninger i tilknytning til de definerte områdene. Fremgangsmåten beskrives her punktvis:

- Identifisere områder der Friis har markert kvenske/finske hushold i 1861 og/eller i 1890. Kartmaterialet for Troms Amt fra både 1861⁵ og 1890⁶ er gjennomgått ved hjelp av en visuell analyse med hensyn til avmerkinger av «Finnfamilie» eller «Kvænfamilie». Begrepene «Finnfamilie» eller «Kvænfamilie» omfatter ulike kategorier ut fra husholdets språklige sammensetning og boform. Samiske og norske familier der en eller flere snakket finsk omfattes ikke av kartleggingen. Alle identifiserte avmerkinger av kvenske/finske hushold er manuelt digitalisert i 1:50000. Informasjon om antall hushold per registrering er lagt inn i kartfilen.
- Identifisere områder med forholdsvis høy tetthet av kvensk/norsk-finsk bosetning. Det er gjennomført en tetthetsanalyse av for å indikere områder med høy eller forholdsvis høy kvensk/norsk-finsk bosetning i Troms Amt i 1861 og 1890. Verktøy tilgjengelig i ArcGIS⁷ er benyttet. Analysen⁸ tar utgangspunkt i de digitaliserte avmerkningene av kvenske/finske hushold i 1861 og 1890.
- Identifisere kvenske/norsk-finske hushold i folketellingene av 1865, 1875, 1900 og 1910. Dette er gjennomført ved en trinnvis seleksjon basert på Holands materiale (selektert fra de respektive folketellingene):
  - Alle oppføringer merket *1938P Lyngen herred* eller *1938P prestegjeld* er selektert.
  - Dernest er alle personoppføringer med bosted innen caseområdet selektert.
  - Resultatet inneholdt en rekke personoppføringer som ut fra *stilling og stand* antas å ha hatt liten innvirkning på eller råderett over bygningsmasse – det være seg nybygging, reparasjoner og modifisering. Som eksempler kan nevnes personer med *stilling og stand*

⁴ ArcGIS 10.4.1 er benyttet i dette arbeidet.

⁵ Friis 1861: 1a, 1b, 1c, 1d, 2a, 2b, 2c, 2d, 3a, 3b, 3c, 3d, 5a, 5b, 5c, 7a

⁶ Friis 1890: 13-1, 13-2, 13-3, 13-4, 13-5 og 13-6

⁷ «Kernel Density»

⁸ Tetthetsanalyse, innstillinger:

Population field: antall hushold, Output cell size: 100, Search radius: default, Area units: m², Output values: densities, Method: geodesic

Visning av resultat, innstillinger:

Classification: Equal interval, Classes: 9

som *logerende, inderst, fattiglem, ugift datter, ugift søn, omstreifende, tjenestekar, tyende, tjenestepige* etc. Det er derfor gjennomført en seleksjon av personopppføringer merket *husfar* eller *husmor* da disse vurderes å ha hatt en reell innflytelse og råderett over bygningsmasse.

- Alle husfedre og husmødre er dernest gruppert etter bosted og oppføring i de ulike folketellingene.
- Identifiserte kvenske/norsk-finske hushold er stedfestet og manuelt digitalisert på grunnlag av steds- eller gårdsnavn. Informasjon om antall personopppføringer per sted, per år (folketelling) er lagt inn i kartfilen.
- Alle SEFRAK-registrerte bygninger i Troms vurderes som relevant datagrunnlag.
- Sammenstille relevante data i et GIS som grunnlag for å identifisere og avgrense potensialområder.
- Vurdere grad av potensial for eldre kvenske bygninger.
Potensialet er skjønnsmessig satt med utgangspunkt i kombinasjoner av følgende kriterier:
  - **Høyt potensial**
    - Mindre avgrensede områder med en eller flere avmerket «Finnfamilie» eller «Kvænfamilie» på Friis' etnografiske kart fra 1861 og/eller 1890
    - Områder med blandet bosetning med flere registrerte «Finnfamilie» eller «Kvænfamilie» på Friis' etnografiske kart fra 1861 og/eller 1890
    - Steder med registrert finsk eller svensk bosetning med en eller flere personopppføringer med treff i en eller flere folketellinger (1865, 1875, 1900 og 1910)
    - Forholdsmessig stor tetthet av SEFRAK-registrerte bygninger innenfor et større område
    - Mindre avgrensede områder med en eller flere SEFRAK-registrerte bygninger, eksempelvis bygninger tilknyttet en gård
  - **Middels potensial**
    - Enkeltstående registreringer av «Finnfamilie» eller «Kvænfamilie» i områder med blandet bosetning på Friis' kart fra 1861 og/eller 1890
    - Enkeltstående registreringer av «Finnfamilie» eller «Kvænfamilie» på Friis' kart fra 1861 og/eller 1890
    - Steder med registrert finsk eller svensk bosetning med en eller to personopppføringer og/eller treff i en eller to folketellinger (1865, 1875, 1900 og 1910)
    - Forholdsmessig lav tetthet eller spredte enkeltstående SEFRAK-registrerte bygninger innenfor et større område
  - **Løvt potensial**
    - Enkeltstående registreringer av «Finnfamilier» eller «Kvænfamilier» på Friis' kart fra 1861 eller 1890 eller registrert finsk eller svensk bosetning med enkeltstående treff i en av folketellingene (1865, 1875, 1900 og 1910)
    - Områder med få spredte eller enkeltstående SEFRAK-registrerte bygninger
    - Områder uten SEFRAK-registrerte bygninger

Vurderingen er skjønnsmessig og alle kriterier innenfor en kategori må nødvendigvis ikke oppfylles. Eksempelvis kan et område vurderes å inneha høyt potensial for kvensk/norsk-finske bygninger

omfatte en gård med to SEFRAK-registrerte bygninger hvor det er avmerket en «Finnfamilie» eller «Kvænfamilie» på Friis' etnografiske kart fra 1861, og hvor det er gjort to personoppføringer i folketellingene av 1865 og 1875 og en i folketellingene av 1900.

Vi minner om at SEFRAK -registeret har svakheter, blant annet er noen områder trolig mangelfullt registrert og datering kan være unøyaktig.

Det er også betydelig usikkerhet tilknyttet stedfestingens nøyaktighet med hensyn til «Finnfamilier» eller «Kvænfamilier» registrert i Friis' etnografiske kart fra 1861 og 1890. Kartmaterialet, da særlig kartene fra 1861 har en betydelig lavere nøyaktig med hensyn til topografi enn moderne kartgrunnlag. I de tilfeller der plassering er veldig usikker er stedsnavn (om oppgitt) vektet tyngre enn geografisk plassering. Stedfesting anses som særlig unøyaktige i forhold til familier i innlandsområder ettersom kartgrunnlaget av 1861 her er særlig mangelfullt. Generelt må stedfesting i vedlagte kartfiler⁹ anses som omtrentlig, både for 1861 og 1890. Det samme anses å gjelde for digitalisert stedfestet informasjon basert på folketellingene av 1865, 1875, 1900 og 1910¹⁰.

Våre vurderinger av potensial er ment som en hjelp i arbeidet med å velge ut og prioritere områder for befaring og registrering av kvenske bygninger. Potensialgraderingene er basert på skjønsmessige vurderinger av sammenstilte data og må ikke sees som absolutter.

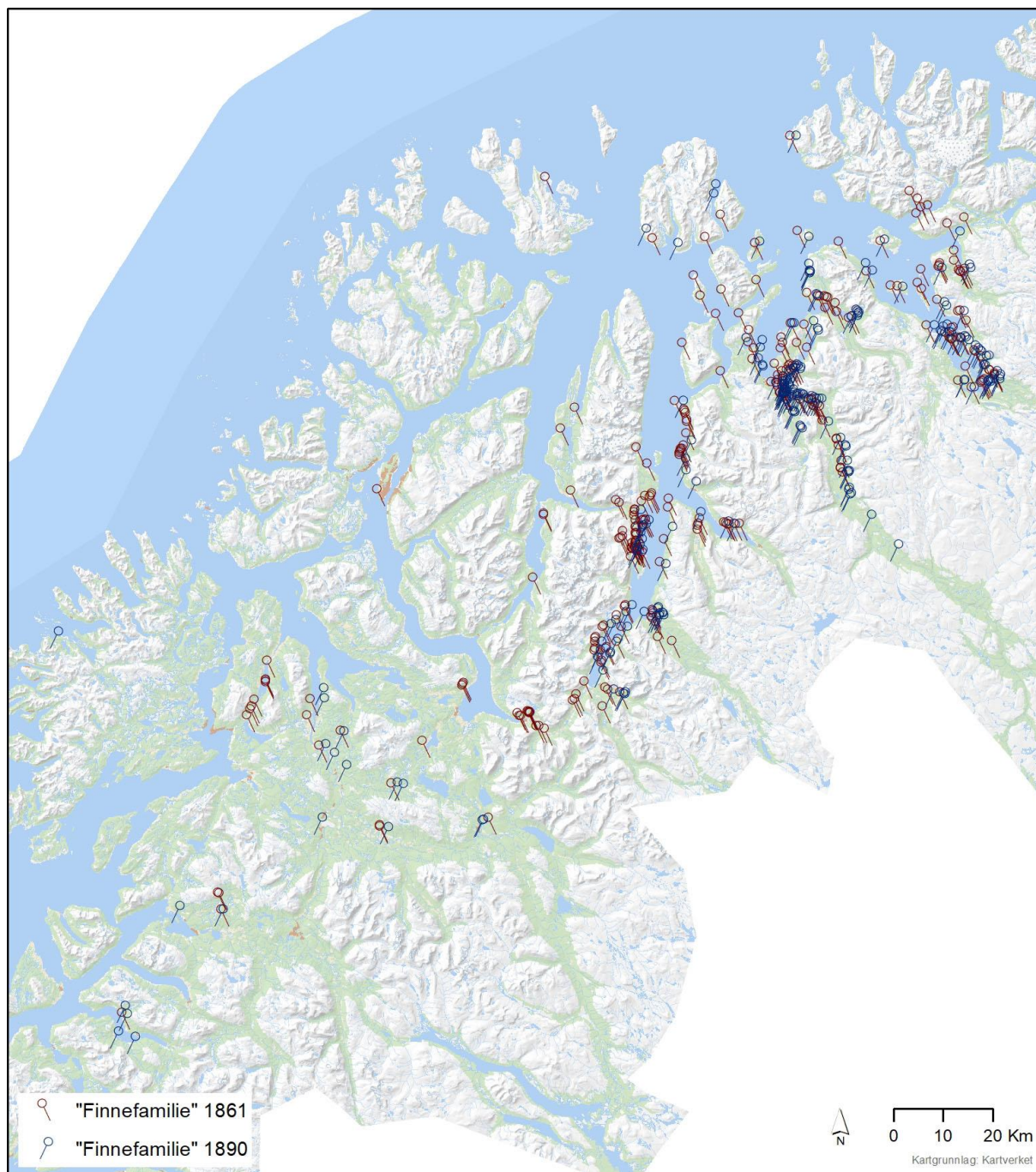
⁹ Finnefamilie_1861.shp og Finnefamilie_1890.shp

¹⁰ Folketelling.shp

4 Resultater

4.1 Friis' etnografiske kart av 1861 og 1890

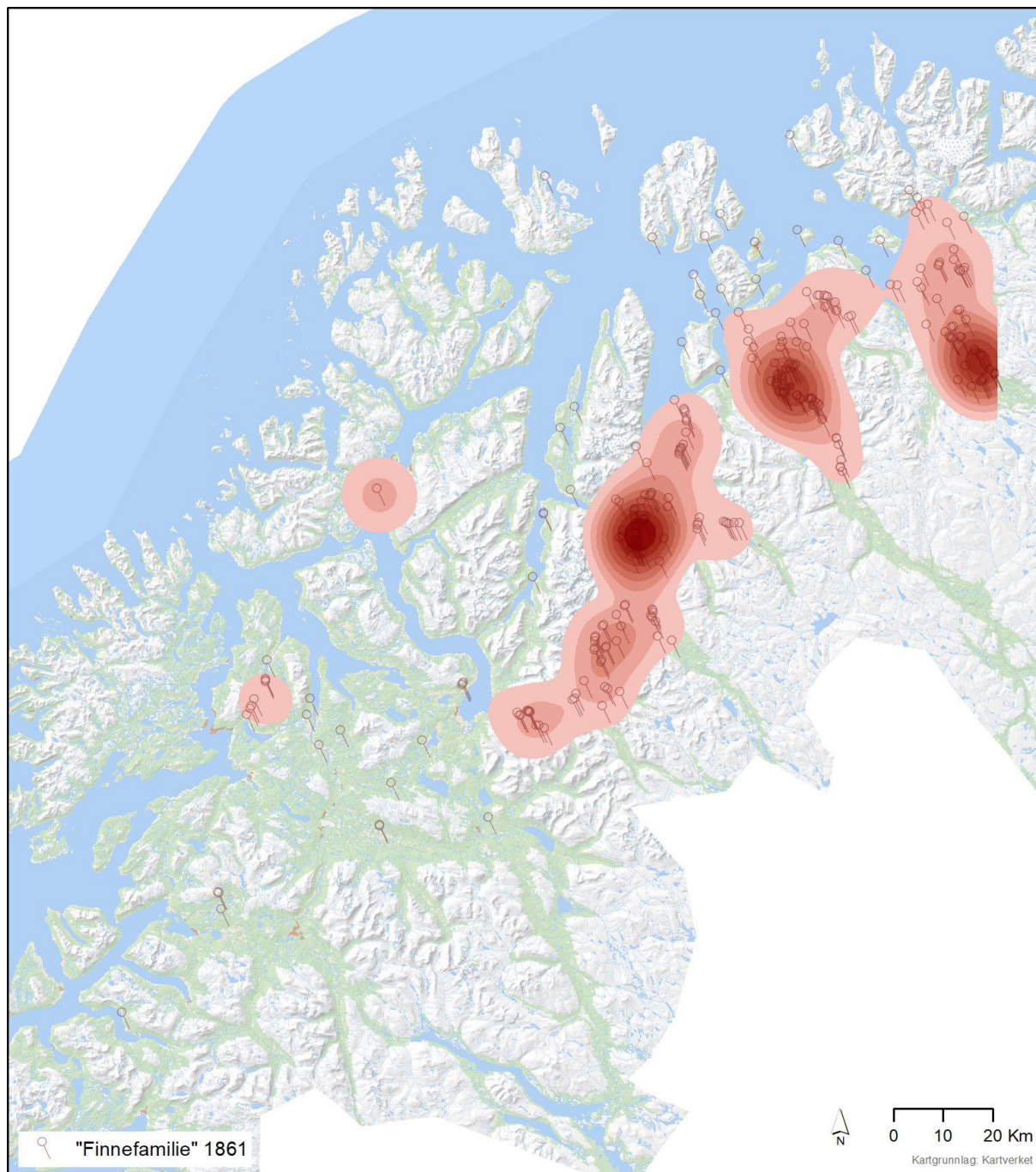
Analysene av Friis' etnografiske kart (1861 og 1890) over Troms amt resulterte i 282¹¹ registreringer av til sammen 343 familier (en registrering kan omfatte flere familier) i 1861, og 203 registreringer av til sammen 212 familier (en registrering kan omfatte flere familier) i 1890. Som kart (fig. 10) og tetthetsanalyser (fig. 11 og 12) under viser, er det forholdsvis mange kvensk/finnsk-norske hushold i områder langs Lyngenfjorden, herunder Storfjord og Kåfjord i Lyngen, Storfjord og Kåfjord

Figur 10: «Finnefamilie» og «Kvænfamilie» i Troms Amt avmerket på Friis' etnografiske kart av 1861 og 1890.

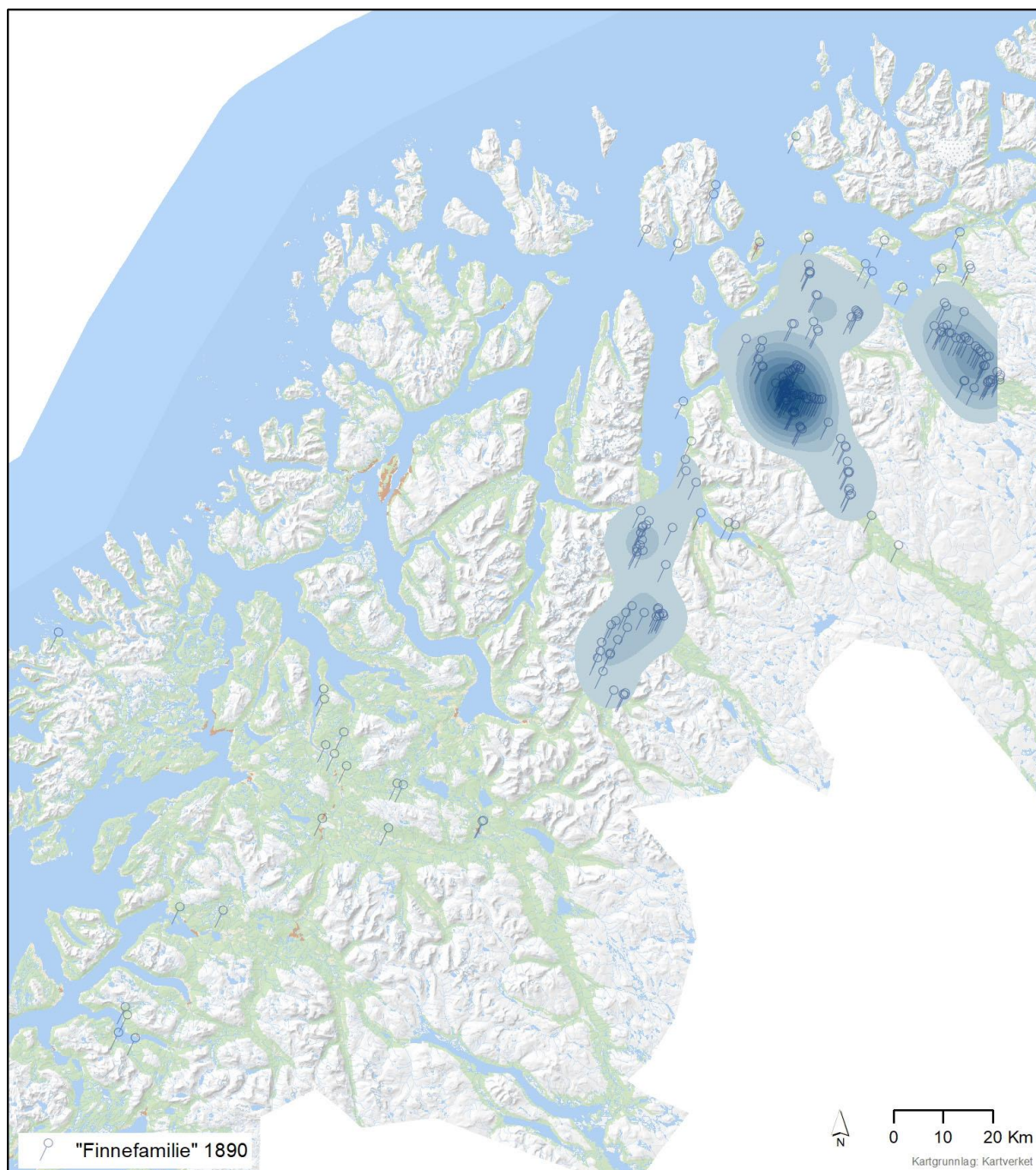
¹¹ En registrering anses som usikker ettersom avmerkingen ligger i kanten av scannet kart (utydelig).

kommuner, langs Reisafjorden og innover i Reisadalen i Nordreisa kommune, samt langs Badderfjorden og Sørfjorden i Kvænangen kommune. Videre er det registrert en del hushold av kvensk/finsk-norsk opprinnelse i Tromsø, på deler av Balsfjordeidet mellom Nordkjosbotn i Balsfjord kommune og Storfjord i Storfjord kommune, samt spredt langs Målselv i Målselv kommune og Rossfjordvatnet i Lenvik kommune.

Figur 11: Tetthetsanalyse av kvensk/norsk-finsk bosetning i Troms amt på bakgrunn av registrert «Finnefamilie» og «Kvænfamilie» i Friis' etnografiske kart i 1861.

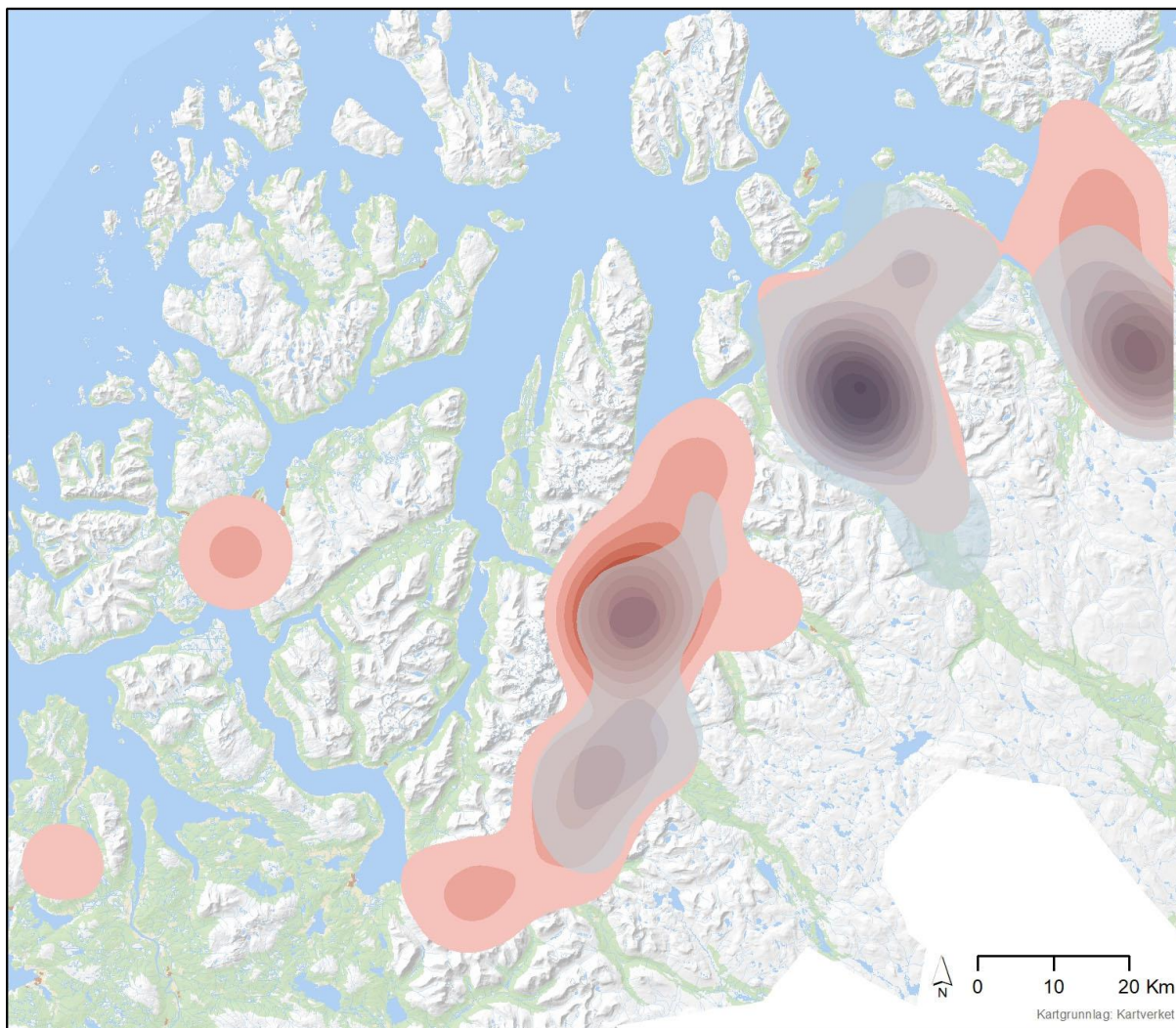

Figur 12: Tetthetsanalyse av kvensk/norsk-finsk bosetning i Troms amt på bakgrunn av registrert «Finnefamilie» og «Kvænfamilie» i Friis' etnografiske kart i 1890.

Områder hvor det, i siste halvdel av 1800-tallet var større eller mindre konsentrasjoner med befolkning av kvensk/finsk-norsk opprinnelse kommer også godt, om ikke bedre frem i tetthetsanalysene ettersom disse også avspeiler antall hushold per registrering. Både i 1861 og i 1890 er det markerte konsentrasjoner i og omkring Lyngenfjorden med Storfjord og Kåfjord, langs Reisafjorden og Reisadalen, samt Badderfjorden og Sørfjorden.

Tallene for registrerte hushold viser en nedgang fra 1861 og til 1891; en nedgang som også fremkommer tydelig i tetthetsanalysene. I 1891 er det kun i fjordstrøkene langs Lyngenfjorden med Storfjord og Kåfjord, langs Reisafjorden og Reisadalen, samt Badderfjorden og Sørfjorden at analysene viser større tettheter av kvensk/finsk-norsk bosetning. Som det fremgår av figur 13, kan

det, ut fra analysene av registrerte hushold, se ut som om den kvensk/finsk-norske befolkningen i Reisa holdt seg godt, mens det for øvrig har vært en større eller mindre tilbakegang.

Figur 13: Tetthetsanalyse av kvensk/norsk-finsk bosetning i Troms amt på bakgrunn av registrert «Finnefamilie» og «Kvænfamilie» i Friis' etnografiske kart i 1861 og 1890. Resultatet av analyse av tall for 1861 vises her i rødt, mens resultatene for 1890 vises i blått.

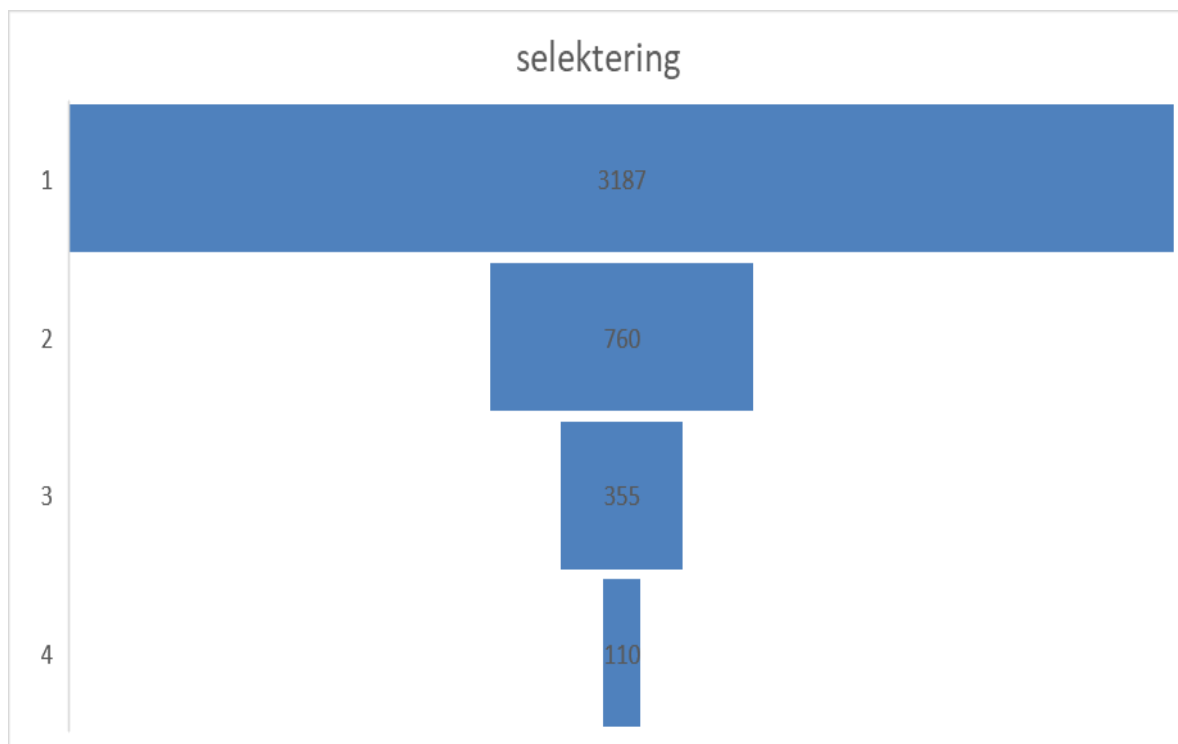
4.2 Folketellingene av 1865, 1875, 1900 og 1910

Gjennomgangen av folketellingene av 1865, 1875, 1900 og 1910 for data relevant for å identifisere kvenske/norsk-finske hushold resulterte i 110 identifiserte steder eller gårder med registrert kvensk/norsk-finsk befolkning beskrevet som husfar eller husmor på vestsiden av Lyngen og i indre deler av Storfjorden.

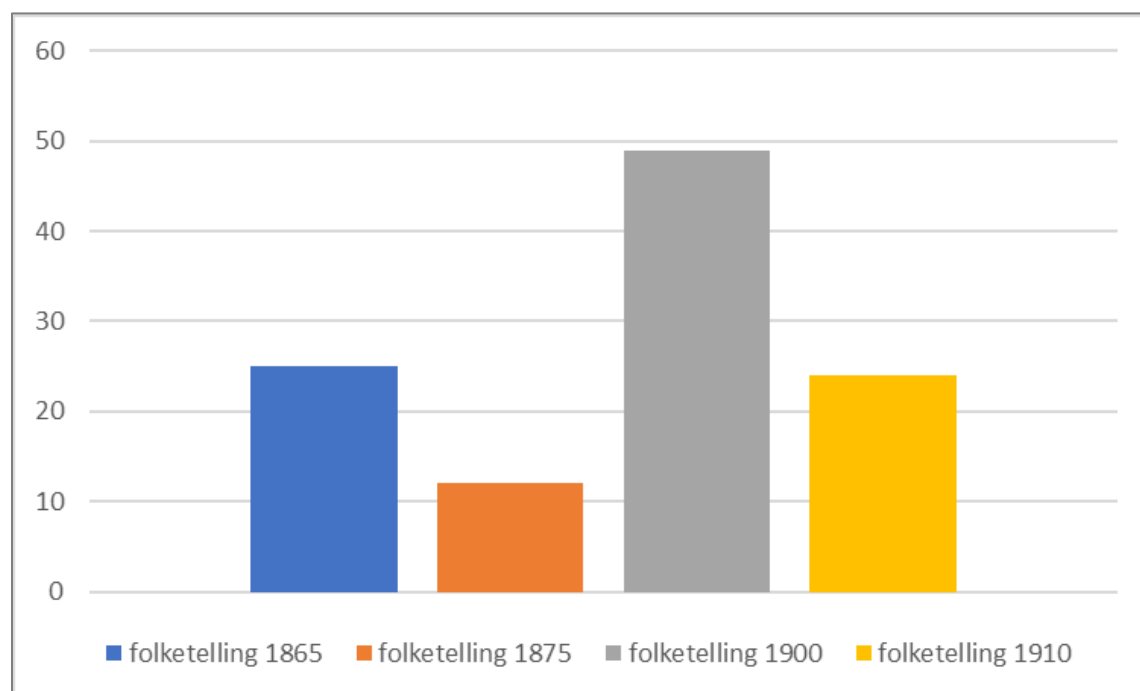
Som figur 14 viser, utgjør Holands seleksjon 3187 personoppføringer i Troms. Av disse var:

- 760 personoppføringer registrert i tilknytning til *1938P Lyngen herred* eller *1938P Lyngen prestegjeld* (jf rad 2 i fig. 14).
- 355 personoppføringer hadde registrert bosted innenfor det valgte undersøkelsesområdet (vestsiden av Lyngenfjord og indre del av Storfjord) (jf. Rad 3 i fig.14)
- 110 personoppføringer var registrert som husfar eller husmor (jf. Rad 4 i fig.14).

Alle husfedre og husmødre ble dernest gruppert etter bosted, og oppføring i de ulike folketellingene (jf. fig. 17). Mange av disse er stedfestet til områder fra Lyngseidet til Kvalvik i Lyngen kommune og i Storfjord og dalstrøkene innenfor (fig. 16).

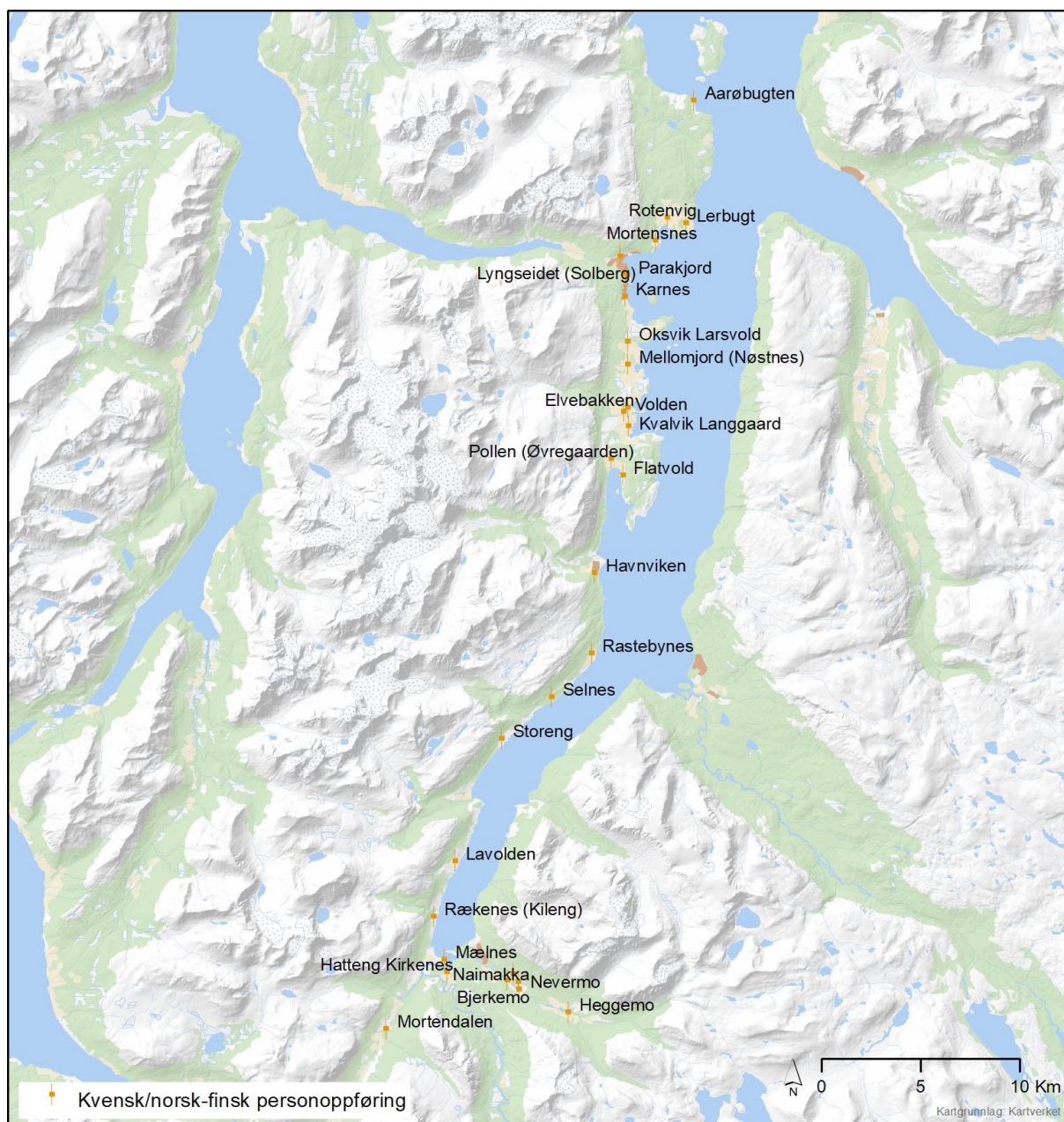

Figur 14: Trinnvis seleksjon av personopppføringer i folketellingene av 1865, 1875, 1900 og 1910:

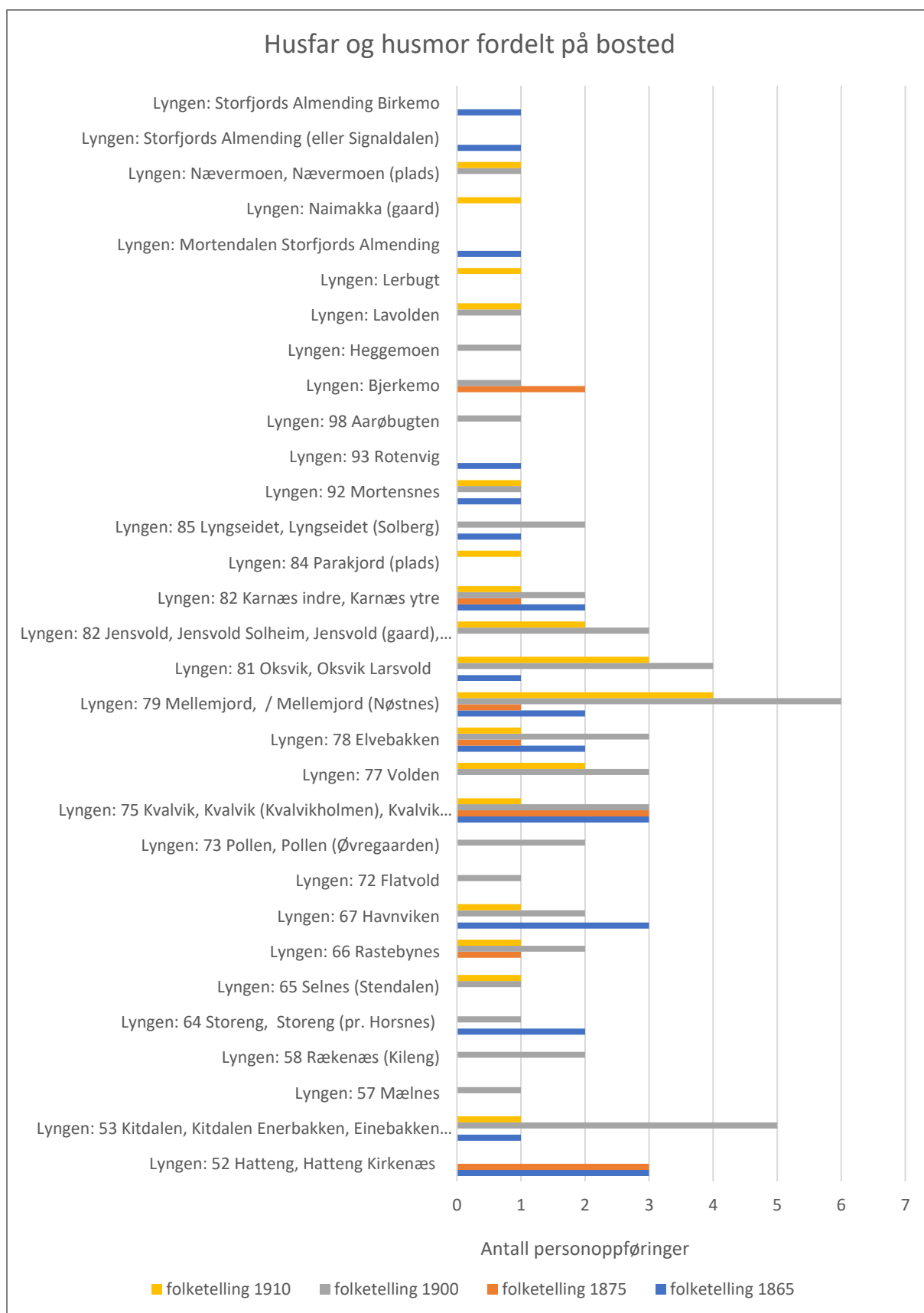

Figur 15: Personopppføring fordelt på de ulike folketellingene i de aktuelle områdene.

Mens grunnlagsmaterialet og tetthetsanalysene (kapittel 4.1) avspeiler en tydelig tilbakegang i antall registrerte kvenske/norsk-finske hushold fra 1861 til 1890, viser tallene hentet fra folketellingene av 1865, 1875, 1900 og 1910 et annet bilde. I 1865 var det registrert 23 personoppføringer, 12 i 1875, 49 i 1900 og 24 i 1910 (fig.15). Det ligger ikke innenfor oppdragets mandat å forklare denne utviklingen, men forklaringsfaktorer i de rådende samfunnsforhold kan ha hatt innvirkning. For eksempel kan det ha sammenheng med hvem som foretok registreringene og hva innbyggerne selv opplevde som mest ønskelig å bli registrert som (se kapitel 2).

Figur 16: Kvenske/norsk-finske personoppføringer av husfar/husmor i folketellingene av 1860, 1875, 1900 og 1910.

Figur 17: Antall husmødre og husfedre med finsk eller svensk fødested fordelt på ulike bosteder på vestsiden av Lyngenfjorden og indre Storfjord.

4.3 Potensialområder

Det er, i områder langs vestsiden av Lyngenfjorden, samt i områder i bunn av Storfjorden innover i Kitdalen og på Breivikeidet i Lyngen og Storfjord kommuner funnet grunnlag for å definere til sammen 24 områder med potensial for eldre kvenske/ norsk-finske bygninger (fig. 18). Disse områdene har gjennomgående blandet bosetning; områder med, ifølge Friis' etnografiske kart av 1961 og 1890 samt folketellingene av 1860, 1875, 1900 og 1910, ulike konstellasjoner av samisk, kvensk og norsk bosetning. Områdene hvor det vurderes å være potensial for eldre kvensk/norsk-finske bygninger er følgelig for en stor del etnisk sammensatte områder.

4.3.1 Koppangen

Ifølge Friis' etnografiske kart av 1861 holdt to kvenske/norsk-finske hushold til i Koppangen på det tidspunktet. Øvrige hushold i området er registrert som samiske, hvorav alle omfatter minst en finsktalende person.

Det er en SEFRAK-registrert fjøs¹² fra andre kvartal av 1900-tallet i Koppangen.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Lavt**

4.3.2 Drabeng

Det er registrert ett kvensk/norsk-finsk hushold i Drabeng på Friis' etnografiske kart av 1861. Øvrige hushold i området er på samme tidspunkt registrert som samiske, hvorav alle omfatter minst en finsktalende person. I 1890 er det kun registrert enkelte hushold med finsktalende personer i området.

Det er fire SEFRAK-registrerte bygninger fra første halvdel av 1900-tallet i Drabeng. Det vises for øvrig til Askeladden for videre informasjon om eldre bosetning i tilknytning til en registrert bygning i området.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Lavt**

4.3.3 Årøybukt

Folketellingene av 1900 har en registrering av en person i Årøybukt.

Det er registrert tre bolighus og et uthus, alle fra andre kvartal av 1900-tallet i SEFRAK.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Lavt**

---

¹² Sefrak Id 1938-206-006

Figur 18: Områder vurdert å inneha potensial for eldre kvenske/finske-norske bygninger langs Lyngenfjordens vestside og i bunn av Storfjorden.

4.3.4 Leirbukt

Det er tre kvenske/norsk-finske registreringer av til sammen fem hushold på Friis' etnografiske kart av 1861 i områder som i henhold til dagens kart kalles Leirbukt, Kviteberg og Bjørkli. Folketellingene av 1910 har en personoppføring i Leirbukt.

SEFRAK-registeret omfatter flere oppføringer lokalisert i og omkring Leirbukt, Stempelen og Kviteberg like nord for Leirbukt. I Leirbukt er det bl.a. registrert bolighus, uthus, eldhus, naust og en jordkjeller datert fra siste halvdel av 1800-tallet til midten av 1900-tallet. Det eldste bygget på Kviteberg, et uthus, går tilbake til slutten av 1700-tallet.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Høyt**

4.3.5 Rottenvik

Det er registrert ett kvensk/norsk-finsk hushold i området på Friis' etnografiske kart av 1861. Videre har folketellingene av 1865 har en personoppføring i Rottenvik.

Det er en viss tetthet av SEFRAK-registrerte bygninger fra sent 1800-tall og første halvdel av 1900-tallet i Rottenvik; noen ligger også samlet, trolig i tilknytning til eldre gårdsbruk.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Middels**

4.3.6 Mortensnes

Det er registrert ett kvensk/norsk-finsk hushold i området på Friis' etnografiske kart av 1861. Det er også en personoppføring på Mortensnes i folketellingene av 1865, 1900 og 1910.

Det er registrert et eldre bolighus og en fjøs fra andre kvartal av 1900-tallet på Sommarsetet sør for Mortensnes og tilsvarende ved Slåttebakken nord for Mortensnes.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Middels**

4.3.7 Lyngseidet

Folketellingene av 1865 og 1900 har henholdsvis en og to personoppføringer på Lyngseidet.

Det er registrert en rekke eldre bygninger av forskjellig karakter i SEFRAK på Lyngseidet. Her står bl.a. den vedtaksfredete Gieværgården¹³ fra 1800-tallet.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Lavt**

---

¹³ Sefrak Id 1938-0203-008, Askeladden Id 86015

4.3.8 Marieslett

Friis' etnografiske kart av 1861 har fire registreringer av kvensk/norsk-finsk bosetning av til sammen seks hushold i områdene fra Solbakkvollen i nord til Solhovlia i sør. I 1890 er det registrert ett kvensk/norsk-finsk hushold i området. Folketellingene har tre personoppføringer i 1900 og to i 1910 på Jensvoll, en personoppføring på Parakjord i 1910, mens det på Karnes er to personoppføringer i 1865, en i 1875, to i 1900 og en i 1910.

Det er 44 SEFRAK-registrerte bygninger i områdene fra Solbakkvollen i nord til Ytre Karnes i sør; de fleste fra første halvdel av 1900-tallet, men enkelte er også datert til 1800-tallet.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Høyt**

4.3.9 Kvalvikelva

Det er registrert fire kvenske/norsk-finsk hushold fordelt på tre registreringer i områder langs Kvalvikelva i Friis' etnografiske kart av 1861. På samme kart er det også registrert et hushold i fjellområdene nord for elva.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Lavt**

4.3.10 Karnes, Oksvik og Kvalvik

Områdene fra Kilabakken og Karnes til Kvalvik er, som det fremgår av avmerkede kvenske/norsk-finske hushold og tetthetsanalysene (fig. 11 og 12), områder med forholdsvis høy kvensk/norsk-finsk bosetning. Friis' etnografiske kart av 1861 har 24 registreringer av til sammen 33 kvenske/norsk-finske hushold, mens kartmaterialet fra 1890 omfatter 10 registreringer (10 hushold). Det fremgår av kartmaterialet at befolkningen i disse områdene er etnisk sammensatt; en kvensk/norsk-finsk dominans kan imidlertid spores i områdene fra Naustneset til Kvalvik (fig. 19a og b).

Figur 19a og b: Utsnitt av Friis' etnografiske kart av 1861 (til venstre) og 1890 (til høyre). I 1861 er det en tydelig kvensk/norsk-finsk dominans i områder fra Kvalvik til Karnes; områder som i 1890 fremstår som mer etnisk sammensatt.

Folketellingene tyder også på en viss konsentrasjon av kvensk/norsk-finsk bosetning. I områdene fra Karnes til Kvalvik er det gjort personoppføringer på fem lokasjoner. I Oksvik er det en personoppføring i 1865, fire i 1900 og tre i 1910. Videre sørover er det på Mellomjord (Nøstnes) to personoppføringer i 1865, en i 1875, seks i 1900 og fire i 1910. På Elvebakken er to personoppføringer i 1865, en i 1875, tre i 1900 og en i 1910), på Vollen er det tre personoppføringer i 1900 og to i 1910 mens det i Kvalvik er tre personoppføringer i 1865, tre i 1875, tre i 1900 og en i 1910.

Det er, i områdene fra Kilabakken og Karnes til Kvalvik, registrert til sammen 141 bygninger i SEFRAK; de fleste fra første halvdel av 1900-tallet, men også en del datert til 1800-tallet. Flere bygninger er også registrert i Askeladden. Eksempelvis kan nevnes en automatisk fredet lokalitet¹⁴ med et bolighus¹⁵ og et uthus¹⁶. Det vises for øvrig til Askeladden for videre informasjon om eldre bosetning for flere registrerte gårdstun og bygninger i disse områdene.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Høyt**

4.3.11 Lyngspollen

Det er registrert ett kvensk/norsk-finsk hushold i området på Friis' etnografiske kart av 1861. Folketellingene har to personoppføringer i Pollen i 1900 og en personoppføring på Flatvold i 1900.

Det er til sammen 33 SEFRAK-registrerte bygninger fra 1800- og 1900-tallet i området. Flere bygninger er også registrert i Askeladden. Det vises for øvrig til Askeladden for videre informasjon om eldre bosetning for flere registrerte gårdstun og bygninger i disse områdene.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Høyt**

4.3.12 Hamnvik

Folketellingene av 1865, 1900 og 1910 har henholdsvis tre, to og en personoppføring i Hamnvik.

Det er ikke SEFRAK-registreringer i selve Hamnvik, men en rekke bygninger er registrert på Furuflaten nord for Hamnvik og noen eldre registrerte bygninger i områder sør for Hamnvik.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Lavt**

---

¹⁴ Askeladden Id 222657

¹⁵ Sefrak Id 1938-105-24

¹⁶ Sefrak Id 1938-105-25

4.3.13 Rasteby

Det er registrert to kvenske/norsk-finske hushold i området på Friis' etnografiske kart både i 1861 og i 1890. Folketellingene av 1875, 1900 og 1910 har henholdsvis en, to og en personopptelling på Rastebynes.

Det er flere mindre ansamlinger av SEFRAK-registrerte bygninger i områdene fra Gunnarberg til Nybrott.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Middels**

4.3.14 Selnes

Det er registrert ett kvensk/norsk-finsk hushold i området på Friis' etnografiske kart av 1861. Folketellingene av 1900 og 1910 har henholdsvis en og en personopptelling på Selnes.

Det er seks Sefrak-registreringer på Selnes, fire fra siste halvdel av 1800-tallet og to fra 1900-tallet.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Middels**

4.3.15 Elvenes

Det er registrert ett kvensk/norsk-finsk hushold i området på Friis' etnografiske kart av 1890.

Det er to Sefrak-registrerte bygninger, et bolighus og et naust fra siste halvdel av 1800-tallet som ligger sjønært til på Elvenes.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Lavt**

4.3.16 Storeng

Friis' etnografiske kart i 1861 har to registreringer med til sammen fire kvenske/norsk-finske hushold på Storeng. I 1890 var det registrert ett kvensk/norsk-finsk hushold i området. I folketellingene av 1865 og 1900 er det henholdsvis to og en personopptelling.

Det er, i SEFRAK, registrert seks eldre bygninger; fire på Strand og to i Steinvik. Et våningshus og en bu på Strand er fra 1800-tallet, tredje kvartal, mens et våningshus i Steinvik er datert til 1800-tallet, fjerde kvartal.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Middels**

4.3.17 Elvevoll

Friis' etnografiske kart omfatter tre registreringer med til sammen fire kvenske/norsk-finske hushold på Elvevoll i 1861. I 1890 var det registrert ett kvensk/norsk-finsk hushold i området.

Det er flere mindre ansamlinger av SEFRAK-registrerte bygninger i området; de fleste fra 1900-tallet, men også noen datert til siste halvdel av 1800-tallet.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Lavt**

4.3.18 Steinnes

Det er registrert to kvenske/norsk-finske hushold på Steinnes på Friis' etnografiske kart av 1861 og ett i 1890.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Lavt**

4.3.19 Lavoll

Det er registrert ett kvensk/norsk-finsk hushold i området på Friis' etnografiske kart av 1890. Folketellingene av 1900 og 1910 har begge en personoppføring.

Det er åtte SEFRAK-registrerte bygninger i området. De fleste er datert til 1900-tallet, men et våningshus og en driftsbygning på Jernvoll er datert til 1800-tallet, tredje kvartal.

Potensial for eldre kvensk/norsk-finske bygninger: **Middels**

4.3.20 Kileng

Det er registrert to personoppføringer i folketellingene av 1900.

Det er tre SEFRAK-registrerte bygninger fra første halvdel av 1900-tallet i områder like nord for Kileng.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Lavt**

4.3.21 Melen

Det er registrert ett kvensk/norsk-finsk hushold i områder nærliggende Mielli på Friis' etnografiske kart av 1861. Folketellingene omfatter registreringer på Hatteng/Kirkenes og Melnes. På førstnevnte er det tre personoppføringer i 1865 og i 1875, mens det for sistnevnte er en personoppføring i 1900.

Det er et antall SEFRAK-registrerte bygninger i området. På Kirkenes, eksempelvis, er det registrert et våningshus fra slutten av 1800-tallet samt to våningshus, en driftsbygning og en skjå fra første halvdel av 1900-tallet.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Middels**

4.3.22 Kitdalselva

Det er to registreringer av til sammen fire kvenske/norsk-finske hushold i området på Friis' etnografiske kart i 1861 i områdene i og omkring Bjørkemo, Nevermo, Naimakka og Einebakken, mens det 1890 var ett registrert hushold i området. Folketellingene av 1875 og 1900 har henholdsvis to og en personoppføring på Bjørkemo. På Nevermo er det en personoppføring i både 1900 og 1910 og i Naimakka er det personoppføring i 1910. På Einebakken er det i 1865 en personoppføring, i 1900 fem, og en i 1910.

Det er et antall SEFRAK-registrerte bygninger i området. Eksempevis er det på Naimakka registrert et uthus fra 1800-tallet og en skjå fra tidlig 1900-tall, mens det på Nevermo er registrert et våningshus fra 1900-tallets andre kvartal.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Høyt**

4.3.23 Kitdalen

Friis' etnografiske kart av 1861 har ett registrert kvensk/norsk-finsk hushold i områdene ved Suonijänkkä. I 1890 er det registrert tre hushold i disse områdene. Folketellingene av 1900 har henholdsvis en personoppføring på Heggemo.

Det er registrert et fåtall spredte bygninger fra første halvdel av 1900-tallet i SEFRAK.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Middels**

4.3.24 Mortendalen

Friis' etnografiske kart både omfatter tre registreringer med til sammen tre kvenske/norsk-finske hushold på i områdene ved Mortendalen og Jorba 1861. Folketellingene av 1865 har en personoppføring i området.

SEFRAK-registreret omfatter fire bygninger; på Skogli er det et våningshus, en sjå og en sommerfjøs fra 1900-tallet, mens det i Jorba er et uthus fra tidlig 1900-tall.

Potensial for eldre kvenske/norsk-finske bygninger: **Middels**

5 Refleksjoner - utfordringer og muligheter

Befolkningen i undersøkelsesområdene langs vestsiden av Lyngenfjorden, samt i områder i indre deler av Storfjorden, innover Kitdalen og Breivikeidet i Lyngen og Storfjord kommuner er etnisk sammensatt med både samisk, norsk og kvensk/norsk-finsk bosetning. Dette er godt kjent i forskjellige historiske kilder og kommer også tydelig frem i kildegrunnlaget som ligger til grunn for denne rapporten. Det byr derfor på utfordringer å skulle skille ut og identifisere områder hvor det er overveiende sannsynlig at bebyggelsen er utelukkende kvensk/norsk-finsk. Vi har valgt å bruke Friis kartlegginger av kvenske/norsk-finske hushold og tetthetsanalyser basert på disse registreringene for å indikere områder med forholdsvis tett eller betydelige konsentrasjoner av kvensk/norsk-finsk bosetning. En nøyere gjennomgang av kildematerialet i områder med slike *konsentrasjoner* er grunnlag for å peke ut områder med potensial for eldre kvensk/norsk-finsk bebyggelse. Potensialkategoriene - høy, middels, lav - er definert ut fra sammenstilling av data fra Friis, SEFRAC og folketellinger. En skjønnsmessig vurdering inngår også, og potensialområdene kan av den grunn ikke sees som absolutter. De identifiserte kvenske/norsk-finske potensialområdene er mer å forstå som en generell kartlegging og et redskap for kulturminnemyndighetene i videre arbeid med forvaltning og utvelgelse av kvenske/norsk-finske bygninger.

Figur 20: En eldre bygning kan bestå av lag på lag med skiftende materialbruk og vedlikehold som viser til skiftende eiere og historier (foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU).

Bygninger som finnes innenfor potensialområdene kan gjennom eierskifte og salg, ha blitt brukt, vedlikeholdt og endret av personer fra ulike etniske grupper. I bygder der befolkningen har levd og giftet seg på tvers av etnisitet har dette vært vanlig. Mange av dagens eiere kan derfor oppleve det som både problematisk og unyansert at deres bygninger tilskrives en bestemt etnisk tilhørighet det være seg samisk, norsk eller kvensk/norsk-finsk.

Det omfattende arbeidet med å registrere samiske bygninger som Sametinget har gjennomført de seneste årene, har bidratt til en et stort kunnskapstilfang om den eldste bygningsmassen i nord. Sametinget har også registrert bygninger i det aktuelle undersøkelsesområdet i Lyngen og Storfjord; bygninger som er innført i den nasjonale kulturminnedatabasen Askeladden. Noen av disse registreringene inneholder opplysninger om både norsk, samisk, kvensk/norsk-finsk bruk og eierskap. Selv om bygningsmassen kan være definert som samiske bygninger i Askeladden, vil de likevel kunne være av stor verdi og kilde til kunnskap også om kvensk/norsk-finsk bosetnings- og bygningshistorie. Vi anbefaler derfor at også framtidig dokumentasjon av kvenske/norsk-finske bygninger velger en bred dokumentasjonsmetode som synliggjør bygningenes samlede historie og bruk.

6 Konklusjon

Studien har vist at en sammenstilling av SEFRAK, folketellinger og Friis etnografiske kart er relevant i identifisering av områder med potensial for kvenske/norsk-finske bosetningsområder og bygninger.

Grunnlagsmaterialet og tetthetsanalysene avspeiler en tydelig tilbakegang i antall registrerte kvenske/norsk-finske hushold fra 1861 til 1890. Tallene hentet fra folketellingene av 1865, 1875, 1900 og 1910 viser imidlertid et annet bilde. Her framstår folketellingen fra 1900 med flest kvener/norsk-finner sett i forhold til tellingene i 1865, -75 og 1910.

Det ble identifisert i alt 24 potensialområder innenfor studieområdet hvor av fem og ni ble vurdert å ha henholdsvis høyt og middels potensial.

Områder med blandet samisk, kvensk/norsk-finsk og norsk bosetning byr på utfordringer hva gjelder å skille ut potensialområder. En anbefaling vil derfor være at arbeidet med en eventuell identifisering og detaljregistrering av kvenske/norsk-finske bygninger benytter en helhetlig metode som synliggjør bygningenes sammenhengende historie. På dette viset vil dokumentasjonen kunne frambringe kunnskap om bygningenes bruk, endring over tid og deres mulige relasjon til ulike etniske grupper, brukere, eiere og hendelser.

7 Litteratur og nettressurser

- Berg, A. M. R. 2017. *Vil berge siste rest av kvensk byggeskikk*. Hentet fra <https://www.nrk.no/kvensk/vil-berge-siste-rest-av-kvensk-byggeskikk-1.13834138>. Lesedato 24.01.2018
- Hansen, L. I. 1998, J. A. Friis etnografiske kart over Troms og Finnmark. *Ottar* 98:3, nr 221, s. 43-48.
- Hesjedal, A. 2011. Ottars beretning og Querinis forlis – to reiseskildringer fra det nordlige Norge. *Ottar* 2011:3.
- Holm-Olsen, I.M., Thuestad, A. og Myrvoll, E.R. 2013. *Sefrak og Friis' etnografiske kart. Identifisering av potensialområder for funn av automatisk fredete samiske bygninger*. NIKU Rapport 70
- Kvidal-Røvik, T. 2015. Sted som retorikk: et kritisk-retorisk perspektiv på sted. I Aure, M, Berg, N.G, Cruickshank, j. & Dale, B. (red.), *Med sans for sted: Nyere teorier*. Bergen: Fagbokforlaget
- Lane, P. 2011. The birth of the Kven language in Norway: emancipation through state recognition. *International Journal of the Sociology of Language*, issue 209, s. 57-74. DOI: <https://doi.org/10.1515/ijsl.2011.021>
- Lindkjølen, H. 1983. *J. A. Friis og samene*. Forlaget Sámi Varas, Trondheim.
- Myrvoll, E.R., Holm-Olsen, I.M. og Thuestad, A. 2011. *Fra Sefrak til Askeladden. Friis' etnografiske kart og identifisering av automatisk fredete samiske bygninger*. NIKU Rapport 48
- Niemi, E. 2004. Kvenene – innvandring og kultur møte. I Alsvik (red.), *Kultur møter: Lokalsamfunnet, lokalhistorien og møtet med det fremmede*. Oslo: Norsk lokalhistorisk institutt.
- Niemi, E. 2010a. Kvenene – Nord-Norges finner. En historisk oversikt. I Lund, a.b. & Moen, B.B. (red.). *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*. Trondheim, Tapir Akademisk Forlag.
- Niemi, E. 2010b. Kvenene: Fra innvandrere til nasjonal minoritet. I Lund, a.b. & Moen, B.B. (red.). *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*. Trondheim, Tapir Akademisk Forlag.
- Pietikäinen, S., Huss, L., Laihiala-Kankainen, S., Aikio-Puoskari, U., Lane, P. 2010. Regulating Multilingualism in the Northe Calotte: The Case of Kven, Meänkieli and Sámi Languages. *Acta Borealia* 27:1, 1-23.
- Riksantikvaren 2018a. Askeladden. Riksantikvaren 2018. SEFRAK-registeret. <https://www.riksantikvaren.no/Veiledning/SEFRAK-registeret> Lesedato 20.02.2018
- Riksantikvaren 2018b. Askeladden. <https://www.riksantikvaren.no/Veiledning/Data-og-tjenester/Askeladden> Lesedato 20.02.2018
- Riksantikvaren u.å. A. Fredningsstrategi mot 2020. Hentet fra <https://www.riksantikvaren.no/Fredning/Fredningsstrategi-mot-2020> Lesedato 01.02.2018
- Riksantikvaren u.å. B Kvener/norskfinner. Hentet fra <https://www.riksantikvaren.no/Tema/Urfolk-minoriteter-og-kulturminne/Nasjonale-minoriteters-kulturminner/Kvener-norskfinner>. Lesedato 16.02.2018

Riksantikvaren u.å.C. Gamle Sappen skole - i fornorskingens tid. Hentet fra <https://www.riksantikvaren.no/Aktuelt/Maanedens-kulturminne/Gamle-Sappen-skole-i-fornorskingens-tid> Lesedato 01.02.2018

Ryymin, T. 2007. The Making of an Ethnic Identity: From Finns to Kvens. I Lamberg, M. (ed), *Shaping Ethnic Identities. Ethnic Minorities in Northern and East Central European States and Communities, c. 1450-2000*. Helsinki, East-west books.

Seppola, B. 2015. Finsk eller kvensk – hvem bestemmer. Leserinnlegg i *Framtid i Nord*. Hentet fra <http://www.framtidinord.no/meninger/leserbrev/article10814575.ece>. Lesedato 24.01.2018

Svestad, A. 2004. *Verneplan Kvænangsbotn og Navitdalen. Kulturminner og kulturhistorie*. Rapport arealplan 7/2004, NIKU.

Utdanningsdirektoratet 2014. *Våre nasjonale minoriteter*. Hentet fra https://www.udir.no/globalassets/filer/laringsmiljo/nasjonale-minoriteter/nasjonale_minoriteter_udir.pdf. Lesedato 20.01.2018

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Rapport 91
ISSN 1503-4895
ISBN 978-82-8101-235-6

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736 Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 934 66 230

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112 Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 922 89 252

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 25
7013 TRONDHEIM
Telefon: 922 66 779 /
405 50 126

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00